

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

**PITANJE KAPTOLA U NATJEČAJU ZA GENERALNU
REGULATORNU OSNOVU ZAGREBA 1930. - 1931.**

Jozefina Ćurković

Mentor: dipl. ing. arh, dr. sc. Zlatko Jurić

Zagreb, 2018.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Diplomski rad

Diplomski studij

PITANJE KAPTOLA U NATJEČAJU ZA GENERALNU REGULATORNU OSNOVU ZAGREBA 1930. - 1931

The Planning of Kaptol within the International Competition for General Regulation Plan of
Zagreb 1930 - 1931

Jozefina Ćurković

SAŽETAK

Nakon rušenja povijesnih objekata na Kaptolu, posebice Bakačeve kule, prostor pred katedralom zajedno s neposrednim okolišem — Dolcem i Vlaškom ulicom — izgubio je svoju karakterističnu heterogenost i auru. Regulacija Kaptola i okolice postala je važnim pitanjem u okviru regulacije grada Zagreba, koje je osim urbanističkih zahvata zahtijevalo i pažljiv odnos prema povijesnoj urbanističkoj cjelini i ambijentu. Pokušaji regulacije Kaptola u prva tri desetljeća XX. stoljeća nisu urodili plodom, pa je Međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930./1931. imao važnu zadaću rješavanja prostornih odnosa na Kaptolu, prije svega artikulaciji trga i prilaza iz Bakačeve ulice. Natječaj je polučio velikim brojem zanimljivih rješenja, koja su se priklonila jednom od dviju struja: protomodernističkoj, koja je u povijesnu jezgru interpolirala novogradnju internacionalnog stila, ili nešto umjereniju, koja je nastojala rekonstruirati povijesne oblike i prostorne odnose na modern način. Formiranje konačne uredbe o regulaciji Zagreba, kao i povijesnih dijelova grada, potrajalo je punih sedam godina. U tom razdoblju brojni su domaći arhitekti (Strižić, Zemljak, Schön i Kovačević, Bauer, Ibler...) ponudili svoje te su zajedno stručnjacima iz drugih područja, ali i općom javnosti koja je budno pratila tijek događanja, raspravljali o optimalnom pristupu ovom *najpovijesnijem dijelu Zagreba*. U tim raspravama iskristalizirala su se dva suprotstavljena stava: jedni su zagovarali potpunu konzervaciju povijesnih objekata i isključivali opciju nove izgradnje, dok su drugi, vođeni modernističkim konceptom funkcionalnog grada, zastupali novu izgradnju koja će doprinijeti higijeni i boljim životnim uvjetima za stanovnike. Unatoč velikim naporima, nakon Drugog svjetskog rata smjernice za regulaciju Kaptola nisu realizirane. Kroz drugu polovicu XX. stoljeća Kaptol je još nekoliko puta bio predmetom regulacije, međutim bez uspjeha i bez realizacija, čime se potvrđuje vrijednost Natječaja iz 1930. - 1931. godine u pogledu tretmana povijesnih cjelina grada Zagreba.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 70 stranica, 30 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku. Ključne riječi: Kaptol, Dolac, Vlaska ulica, rušenje Bakačeve kule, međuratna arhitektura, Međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba, funkcionalni grad, CIAM, Zdenko Strižić, Ivan Zemljak, Petar Knoll

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redoviti profesor, Filozofski fakultet Zagreb

Ocjenjivači:

dr. sc. Jasna Galjer, redovita profesorica, Filozofski fakultet Zagreb;

dr. sc. Marko Špikić, izvanredni profesor, Filozofski fakultet Zagreb

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ja, Jozefina Ćurković, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul Konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom »Pitanje Kaptola u natječaju za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930./1931.« rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 28. rujna 2018.

Vlastoručni potpis

1. UVOD	1
2. URBANISTIČKI ZAHVATI NA ZAGREBAČKOM KAPTOLU OD 1850. DO 1931.	3
2.1. Natječaj za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice iz 1908. godine.	6
2.2. Opisni prijedlog osnove za izgradnju pred stolnom crkvom Milana Lenucija iz 1916.	9
2.3. Heinzl-Vajdina regulatorna osnova iz 1925.	10
3. ZAGREBAČKA ARHITEKTURA I GRADOGRADNJA IZMEĐU DVA RATA	12
4. MEĐUNARODNI NATJEČAJ ZA REGULATORNU OSNOVU 1930./1931.	17
4.1. Raspis i uvjeti Natječaja. Pitanje Kaptola.	17
4.2. Pregled natječajnih prijedloga.	21
4.2.1. Osnova broj 6, oznaka Hrvatski grb	22
4.2.3. Osnova broj 15, geslo Metropolis	23
4.2.4. Osnova broj 8, geslo Bijeli Zagreb	25
4.2.6. Osnova broj 22, geslo Sava Krone	28
4.2.7. Osnova broj 32, geslo Filo	30
4.2.8. Osnova broj 33., geslo So!	32
4.2.9. Osnova broj 34, Grad Hrvata	34
4.2.10. Osnova broj 35, Bijeli Zagreb II	35
4.2.5. Osnova broj 38, geslo Radial	37
4.2.2. Osnova br. 44, geslo Jelačić	39
4.2.11. Osnova broj 51, geslo Einfach, klar, wirtschaftlich	40
4.2.12. Osnova broj 52, geslo Ultima Ratio	42
5. SEDAM GODINA REGULACIJE	44
5.1. 1933.: Anketa u Novostima i misao o očuvanju postojećeg stanja	44
5.2. 1934.: Arhitektura i upliv progresivnih strujanja	47
5.3. 1935. — 1936.: prema konačnoj regulaciji	50
5.4 Uredba o izvođenju regulacijskog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba (1937.)	53
7. EPILOG: SUDBINA KAPTOLA OD TRIDESETIH GODINA DO DANAS	56
8. ZAKLJUČAK	59

POPIS LITERATURE I ARHIVSKIH IZVORA	61
POPIS PRILOGA	67
SUMMARY	70

1. UVOD

Pisati o velikim zagrebačkim temama, kao što je Kaptol, uvijek nosi izvjesnu dozu rizika, opasnost da zbog previđanja samo jednog izvora ili upute, nastojanje oko tumačenja tako kompleksnog i značenjski bremenitog, u istom savršeno jasnog i konfuznog prostora, padne u vodu i izloži vas sudu brojnih znanstvenika koji su velike dijelove svojeg istraživačkog rada posvetili upravo Zagrebu, zagrebačkoj zbilji u suvremenosti i prošlosti, *duhu grada* i napose, njegovoj povijesnoj jezgri. Ovaj skromni prilog pozamašnoj bibliografiji usmjeren je na temu regulacije Kaptola u međunarodnom natječaju za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba iz 1930./1931. godine, te pritom na temelju arhivske građe i dostupne literature ukazati na značaj Natječaja, specifično pristupa regulaciji Kaptola kao zasebne urbanističke cjeline i prostora koji je izuzev svoje povijesne vrijednosti, u trenutku raspisivanja natječaja bio definiran i izvjesnim razaranjem odnosno purističkim uklanjanjem nekih povijesnih građevina, te kao takav u fragilnom stanju, narušene cjelovitosti.

Sam natječaj zauzima tu važno mjesto, predstavljajući neke od najboljih dosega onovremene arhitekture i prostornog planiranja ne samo domaćih, nego i međunarodnih autora. Također, natječajni prijedlozi problematiziranjem urbanističke cjeline Starog Zagreba daju pregled razvoja konzervatorske misli i odnosa prema povijesnom spomeniku u kontekstu modernog, funkcionalnog grada izraslog na zasadama internacionalnog pokreta u arhitekturi. Naime, Kaptol je u određenoj mjeri imao formu trga praktički otkad je katedrale, premda u se njegov oblik i obilježja ponešto promijenili u kasnijem razvoju prostora i nadogradnjama, posebice onima u kasnogotičko doba, kada je formiran karakterističan trokutasto proširenje pred katedralom¹. Činjenica da je stoljetni kontinuitet mjesta nepromišljenim rušenjima doveden u pitanje bila je najsnažniji poticaj za uvođenje regulacije Kaptola kao posebnog pitanja u raspisu Natječaja. Za arhitekte i urbaniste to je pitanje predstavljalo veliki izazov, ali i situaciju punu potencijala za izražavanje vlastitih sposobnosti pomirenja *novog sa starim*². Bio je to »/prvi u Hrvatskoj potpuno moderno tretiran pristup gradskom prostoru i njegovom

¹ Žunić, Matuhina, 2012., 93

² usp. Galjer, 1995., 133-151

*složenom funkcioniranju./«*³. Stoga ne začuđuje titula *presedana zagrebačkog urbanizma*, koji mi je dodijelila Darja Radović Mahečić, jedna od autorica istoimene studije koja podrobnije zahvaća u izvornu građu i iznosi neke do tada neobrađene podatke⁴. O natječaju je i ranije pisao arhitekt, kritičar i teoretičar arhitekture Aleksandar Laslo, u formi kraćeg izvještaja o mehanici i tijeku natječaja⁵, a o njegovoj vrijednosti i aktualnosti svjedoči i činjenica da je uvršten u među sedamnaest studija slučaja u knjizi *Project Zagreb* povjesničarke arhitekture Eve Blau i arhitekta Ivana Rupnika, koja se bavi najznačajnijim pojavama u zagrebačkoj gradogradnji kroz XX. stoljeće kroz interdisciplinarno, urbanološko seciranje i accentuiranje ključnih okolnosti, projekata i refleksije društveno-političkih prilika na urbanizam⁶. To je ujedno jedina dostupna literatura koja ulazi u opširniju problematiku Natječaja, dok je u mnogim znanstvenim radovima, knjigama i pregledima barem marginalno spomenut, što ide u prilog tvrdnji da figurira kao jedna od bitnih odrednica međuratne arhitekture i urbanizma Zagreba. Mogli bismo reći, i generator ondašnjih strujanja, budući da je, kao što ćemo vidjeti, priprema regulacije prema pristiglim prijedlozima potrajala gotovo čitavo desetljeće i posredno ili neposredno iznjedrila neke od antologijskih tekstova i projekata.

U skladu s time, rad je podijeljen u tri cjeline: prva obuhvaća razdoblje od kraja XIX. stoljeća prema tridesetim godinama, prva rješenja regulacije Kaptola te arhitektonsku i urbanističku klimu u međuratnom razdoblju. Predmetni natječaj tematizira druga cjelina, koja se bavi pojedinostima raspisa i zahtjevima Natječaja. Konačno, posljednji dio rada daje pregled raspleta natječaja te njegove prisutnosti u medijima i arhitektonskim projektima, uz kratak pregled najznačajnijih događanja za Kaptol u drugoj polovici XX. stoljeća.

³ Premerl 1996., 176-177

⁴ usp. Radović-Mahečić, Štok 1997., 10-28

⁵ usp. Laslo, 1984., 25-31

⁶ usp. Blau, Rupnik, 2007., 164-175

2. URBANISTIČKI ZAHVATI NA ZAGREBAČKOM KAPTOLU OD 1850. DO 1931.

Prije nego što se upustimo u izlaganje pojedinosti o natječaju koji je predmet rada, potrebno je barem sažeto ocrtati anamnezu ovog dijela grada Zagreba u posljednjih stotinjak godina. Zagrebački Kaptol je, uz Gradec, najstarija urbanistička cjelina glavnog grada, čiji je razvoj bio uvelike uvjetovan činjenicom da je sjedište snažnih feudalnih jedinica - biskupa i kanoničkog kaptola - podrazumijevalo specifične društvene i ekonomske odnose, koji su diktili urbanističko oblikovanje ovog prostora, odnosno dugotrajno zadržavanje tradicionalnog urbanog rastera i zdanja katedrale.⁷ Srednjovjekovna struktura katedrale i karakterističnog trga ljevkastog oblika bio je osnova, koju su tek pojedinim elementima nadograđivala nadolazeća stoljeća s pripadajućim stilskim usmjerenjima. U prvom redu to su fortifikacijski sklop s kulama, kojime je opasana u XVII. stoljeću, te barokno zdanje nadbiskupskog dvora koje je nastajalo od sredine XVII. pa sve do polovice XIX. stoljeća, kada je za vrijeme biskupa Vrhovca dovršeno uređenje perivojnog dijela i olakšana komunikacija s trgom otvaranjem portala na južnom krilu zdanja⁸.

Godine 1850. neovisni Kaptol izgubio je svoju samostalnost i postao dijelom jedinstvenog Zagreba, te je od tada uključen u urbanističko planiranje grada. Već od sredine XIX. stoljeća izrađeno je nekoliko regulatornih osnova, generalnih i parcijalnih, kao što je to ona iz 1865. godine, poznata po prvim impulsima za premještanje gradskog središta u do tada nereguliran Donji grad. Ta osnova za prostor Kaptola predviđa poboljšanje previše strme veze Jelačićev trg - Kaptol, *»/srušenje kaptolske, terg nakazujuće viećnice i stare tverdavne zidine pred pervostolnom cerkvom/«* kao i rušenje sjevernih kaptolskih vrata i otvaranje ulica kako bi se olakšala integracija novog dijela grada sa starim⁹. Vrijednost ovog dokumenta u njegovoj je ambicioznoj težnji ka uspostavljanju modernoga glavnog grada u ekonomskom, trgovačkom i prometnom smislu, no svakako pod cijenu uklanjanja dijelova srednjovjekovne jezgre. Na Kaptolu su tih godina nestala Skalinska vrata (1862.-1863.), Južna vrata (1862. -

⁷ Mohorovčić, 1952., 35

⁸ Deanović et al., 1988., 86

⁹ Franković 1981., 32

1865.) i Sjeverna vrata 1876. godine¹⁰, a godine 1867. srušena je kaptolska vijećnica koja se, dakle, zbog skromnog oblikovanja smatrala neprikladnom za reprezentativni prostor pred katedralom¹¹. Kao što ćemo pokazati, upravo je »/nedovršenost ili načetost/«¹² trga pred katedralom predstavljala osnovni problem u raspravama o sudbini Kaptola i prijedlozima uređenja na kojima su radili arhitekti i urbanisti.

Kroz narednih dvadesetak godina značajnu preobrazbu doživjela je sama stolna crkva, koja je u potpunosti transformirana u neogotičkom slogu prema projektu arhitekta Hermana Bolléa, a uz potporu dr. Isidora Kršnjavog. Dodatni poticaj za obnovu katedrale, kao i rušenje okolnih građevina bio je potres koji je zahvatio Zagreb u rujnu 1880. godine i oštetio, između ostalog, katedralu i kurije na Kaptolu. Bollé je restauraciji, odnosno novoj izgradnji zagrebačke stolne crkve, pristupio s kreativnim entuzijazmom i s tendencijom da od nje načini *Gesamtkunstwerk*, projektirajući i sve detalje unutrašnjosti i opreme. U skladu s ondašnjim shvaćanjima historicizma, najvažnijom suvremenom zadaćom smatrao je rekreiranje povijesnih stilskih oblika, što po sebi predstavlja upravo - ukidanje suvremenosti¹³. Međutim, njegov je restauratorski zanos, uz velike konstruktivne zahvate, obuhvatio i uklanjanje vrijednih baroknih oltara i liturgijskih predmeta iz unutrašnjosti katedrale, te znamenitog Vinkovićeve portala s zapadnog pročelja gdje se u kontinuitetu nalazio više od dvije stotine godina¹⁴. Vizualno najupečatljivija izmjena bila je upravo na licu građevine, koje je sa dva visoka zvonika i pripadajućom dekoracijom pročelja drastično odudaralo od obrisa prijepotresne katedrale.

Premda upravo Bolléovi zvonici danas definiraju karakterističnu sliku Zagreba, njegovi restauratorski radovi na zagrebačkoj katedrali već su po samom zavšetku početkom XX.

¹⁰ Maruševski, 2006., 39

¹¹ isto, str. 88

¹² Maruševski, 1987., 118

¹³ Jurić, 2004, 8

¹⁴ Deanović et al., 1988., 74-75

stoljeća izazvali su veliko protivljenje kulturne javnosti¹⁵. Jedan od najgorljivijih protivnika historicističkih intervencija na zagrebačkoj katedrali i kaptolskom trgu bio je profesor Gjuro Szabo. U brojnim tekstovima posvećenima ovoj temi, Szabo opetovano ističe zazor prema nametnutoj, *tuđinskoj* arhitekturi, smatrajući kako je arhitekt Bollé svojim zahvatima lišio istinskih remek-djela, da bi na njihovom mjestu nakelemio »/*sajamsku ropotariju*/«¹⁶. Smatra kako se katedrala treba ponovno ograditi, a Kaptolski trg odijeliti prema jugu, i protivi se ideji da se crkva mora vidjeti iz svih pozicija. Ovu zabludu pripisuje needuciranosti i nepoznavanju tradicije prema kojoj su gotičke crkve uvijek iznicale upravo među skromnim kućama, što je samo dodavalo njihovom uzvišenu sjaju i božanskoj prisutnosti. U Sabinom se pisanju i gorljivosti itekako osjeti averzija prema tuđincima koji otimaju Zagrebu i Kaptolu njegovu povijest i umjetničke te ambijentalne vrijednosti. Generalno, izjednačava Kaptol, sa njemu svojstvenim povijesnim slojevima i kontinuitetom mjesta, s *agramerskom* dušom, pa njegovi eseji poput svojevrstnih filipika nikada nisu tek komentar urbanističke ili arhitektonske situacije; Szabo u arhitekturi katedrale i dispoziciji njenog neposrednog okruženja vidi utkane ključne trenutke iz povijesti grada i življenja u njemu¹⁷.

Rušenje obrambenih zidina, napose Bakačeve kule 1906. godine, bila je posljednja etapa u anuliranju izvornog izgleda kaptolskog trga koji označava pobjedu *oslobodilačkih* tendencija ondašnje restauratorske struje nad poklonicima očuvanja izvornog stanja trga. Jedna od ključnih uporišnih točaka potonjeg stajališta bila je ambijentalna vrijednost Kaptola, ostvarena specifičnim prostornim odnosima među objektima na trgu, bez obzira na njihovu umjetničku kvalitetu.¹⁸ Osim toga, ovaj je sklop bio je izvanredno slojevit pokazatelj karaktera i razvoja Kaptola kao zasebne povijesne cjeline grada. Ipak, ne treba zaboraviti da urbanistički potezi na Kaptolu nisu izolirana pojava. Naime, u drugoj polovici XIX. stoljeća na području centralne Europe odnos prema spomenicima koji su posjedovali *samo* povijesnu vri-

¹⁵ Arhitekt Herman Bollé je u više navrata kritiziran zbog ovih intervencija od strane struke, a *kaptolske grijehe* nikada mu nije u potpunosti oprostila. Nakon čitavog stoljeća previranja oko ovog kontroverznog zahvata, njegov je obiman zagrebački opus revaloriziran na velikoj izložbi *Herman Bollé - graditelj hrvatske metropole* u Muzeju za umjetnost i obrt 2015. godine i popratnom izdanju monografije, oboje autora dr. sc. Dragana Damjanovića.

¹⁶ Szabo, 1936.a., 146

¹⁷ usp. Szabo, 1914., 129-131; 1936.a, 145-149; 1936.b, 151-154 (u: Knežević, 2012.)

¹⁸ Jurić, 2005., 26

jednost bio je jednak kao u slučaju fortifikacijske arhitekture na Kaptolu - uklanjali su se gotovo bez iznimke¹⁹. Postupno su se ta načela u teoriji gradogradnje i zaštite spomenika počela preispitivati, međutim tek će ideje Aloisa Riegla uzrokovati radikalne promjene u odnosu prema povijesnom spomeniku i svim njegovim slojevima. U svakom slučaju, nedugo nakon velikih promjena koje su krajem XIX. i početkom XX. stoljeća zahvatile kaptolski trg, postalo je jasno da je daljnje uređenje ovog *“/najpovjesnijeg dijela Zagreba/”*²⁰ potrebno prepustiti mlađoj generaciji arhitekata koji su svojim idejama anticipirali modernu arhitekturu što će poseban zamah doživjeti u međuratnom razdoblju. U prvom redu bili su to Viktor Kovačić, Edo Schön, Hugo Ehrlich i Vjekoslav Bastl.

2.1. Natječaj za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice iz 1908. godine.

Suprostavljena stajališta o izgradnji grada i odnosu prema povijesnom spomeniku bila su očita i prilikom raspisa natječaja za regulaciju Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice 1908. godine. Ovomu je natječaju potrebno posvetiti pokoji redak iz više razloga. Za početak, bio je to prvi natječaj usmjeren na regulaciju povijesnog dijela grada, što je podrazumijevalo mnogo kompleksniji set pitanja od uobičajenog i valjan pristup nepokretnoj baštini. Nadalje, po načinu na koji je bio strukturiran, utjelovljuje prekid s dotadašnjom praksom izbora arhitekata za izradu projekta, a time i konsolidaciju odnosno profesionalizaciju arhitektonske struke. Posljednje, i posebno važno u kontekstu kasnijih regulacija Kaptola, natječaj iz 1908. godine inducirao je stručnu raspravu o regulaciji ovog dijela grada, postavljajući pitanja o njegovom dugoročnom razvoju, o kojima su raspravljali vodeći zagrebački stručnjaci, i na koju će se barem djelomično oslanjati svi budući pokušaji urbanističkog uređenja Kaptola. Jednako je važan i sam pobjednički prijedlog arhitekta Viktora Kovačića. Premda nikad nije realiziran, zbog svoje je kvalitete i inovativnosti postao značajnim mjestom u povijesti hrvatskog urbanizma i zadobio je gotovo kulturni status.²¹ Uzroke ovakvom stavu vjerojatno treba tražiti i u osebujnoj ličnosti arhitekta. Osim što je svojim pionirskim projektima ostavio

¹⁹ Jurić, 2004., 9

²⁰ Šimpraga, 2011., 50

²¹ Krešimir Galović, primjerice, u jednom od svojih tekstova o kojem piše o prijedlozima pristiglima na kasniji natječaj iz 1931. godine navodi kako *“niti jedan rad nije uspio ponoviti kvalitetu Kovačićeva projekta iz 1908. godine.”* (<http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html>, pregledano 17.07.2018.)

značajan trag u zagrebačkoj arhitekturi početka XX. stoljeća, arhitekt Kovačić posjedovao je karizmu koja ga je izdvajala od ostalih pripadnika nove generacije arhitekata²².

U raspravi, povedenoj u dnevnom tisku tijekom trajanja natječaja, sudjelovali su prof. dr. Izidor Kršnjavi, arhitekt Hermann Bollé, kanonik Ljudevit Ivančan, ing. Milan Lenuci, prof. dr. Josip Brunšmid i Emilije pl. Laszowski.²³ I prethodno pobornici rušenja objekata na Kaptolu, Kršnjavi, Bollé i kanonik Ivančan smatrali su da su katedrala i nadbiskupski dvor jedine istinski vrijedne jedinice na Kaptolu, dok su sve ostale građevine - posebice one oštećene potresom iz 1880. i posljedičnim požarima - željeli podrediti suvremenim potrebama, odnosno ukloniti. Štoviše, arhitekt Herman Bollé je i sam sastavio regulatornu osnovu za Kaptol godine 1896., te je preispitivanje svojih historicističkih smjernica smatrao nepotrebnim²⁴. S druge strane, zastupajući modernistička načela, našli su se ing. Milan Lenuci, prof. dr. Josip Brunšmid i Emilije pl. Laszowski. Oni su izrazili protivljenje provedenim intervencijama na Kaptolu, naglašavajući potrebu očuvanja ambijentalne vrijednosti trga, priklanjajući se principima biološke zaštite spomenika.

Ocjenjivačko vijeće prvo mjesto dodijelilo je prijedlogu Viktora Kovačića *Atrium ecclesiae Forum populi*²⁵, koji s jedinstvenim senzibilitetom tretira zatečeni ambijent, mrežu ulica i povijesne vizure. Jedan od lajtmotiva Kovačićeva prijedloga je rješenje vezano uz ambivalentnu narav Kaptolskog trga. Naime, spoj između dviju bočnih kula trebalo je riješiti ogradom, zgradom ili drugim arhitektonskim motivom,²⁶ kako bi se odijelio sakralni od pro-

²² usp. Jurić 2005., 23-38; 2013., 49-68

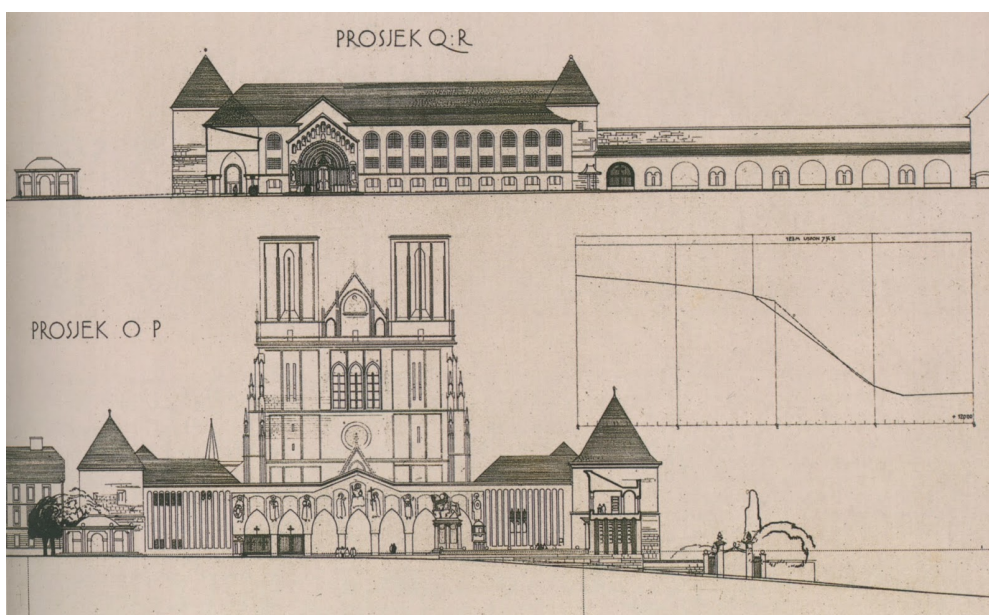
²³ Jurić, 2005., 25

²⁴ isto, str. 26

²⁵ Kovačić se prijavio s dvije alternative: navedenim *Atrium Ecclesiae Forum Populi*, kojem je dodijeljena nagrada, te varijantom pod nazivom *Narodna ideja*. Premda su vidljive razlike u koncepciji, i ovdje je trg odijeljen u dva zasebna prostora, a osnovna distinkcija u odnosu na prvonagrađeni prijedlog je element mauzoleja hrvatskih mučenika (Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana), koji Kovačić inkorporira u razdjelnu konstrukciju umjesto jedinstvenog trijema, i pri čemu je ulaz u mauzolej moguć jedino iz crkvenog atrijskog dvorišta. Ovu zamisao svakako treba tumačiti u kontekstu duha vremena i nesumnjivo politički burnih predratnih godina, posebice jer se kult Zrinskih i Frankopana "(...) kao izraz oporbe protiv Habsburgovaca (...) njeguje već od neoapsolutizma kao argument pravaške politike (...) a u finalu patriotskih osjećaja pred prvi svjetski rat poprima osobito među omladinom demonstrativno značenje." (Maruševski 1987: 120). Jednak dojam ostavljaju i onovremeni tekstovi, između ostalog i Kovačićev programatski tekst "Moderna arhitektura", objavljen u časopisu *Život* 1900. godine (usp. Kovačić, 1901., 26-28).

²⁶ Maruševski, 1987., 119

fanog prostora trga. Na taj način prostor pred samom katedralom očuvao bi svoju dostojanstvenost i karakter prema kojem je rezerviran za crkvene ceremonije, pritom dopuštajući upliv suvremenih svjetovnih funkcija - primjerice, uvođenje tramvajske linije te održavanje trgovačke i sajmišne aktivnosti²⁷. Arhitekt Kovačić tom je pitanju pristupio projektiranjem trijema sa sedam otvora, ukrašenim mozaicima. Važno je ukazati na ovaj trenutak, prvenstveno iz razloga što je ovakva ograda, pregrada ili zid postala uvjetom u kasnijem natječaju iz 1930./1931. godine, a samo u prvoj polovici XX. stoljeća ponuđen je velikih broj varijanti od kojih su se neke izravno oslanjale na Kovačićevu ideju. Konceptualno značenje ove pregrade možda je ponajbolje opisao profesor Gjuro Szabo koji piše »/Nema baš ništa, što bi govorio protiv toga, da se opet ne stvori spoj između zapadnih kula. A sve govori za to. Trg će opet biti pravi trg, dom će Božji biti odijeljen od sve većeg nemira svagdašnjosti, a crkva će se opet kud i kamo jače istaknuti.«²⁸.

Slika 1. Natječajni projekt za uređenje Kaptola i okolice arhitekta Viktora Kovačića iz 1908. godine (<http://kgalovic.blogspot.com/>, pregledano 10.09.2018.)

²⁷ Kaptolski je trg bio poprište tržišne razmjene od XVI. stoljeća, pa se još jednom pojavljuje dualizam života na Kaptolu - unutar i izvan zidina. Ovu je tradiciju bilo potrebno naglasiti gotovo u jednakoj mjeri kao kontinuitet mjesta pobožnosti, a ona je posebno oštećena rušenjem zidina i Gradske vijećnice koja je u prizemlju imala trgovine (Deanović et al., 1988., 86).

²⁸ Szabo 1914., 130

Pristup platou pred crkvom riješio je stubama iz Vlaške ulice, a komunikaciju Bakačeva-Kaptolski trg nivelacijom tla koja smanjuje strminu prilaza. Tu, južnu stranu trga Kovačić je također opasao monumentalnim portalima kroz koje se ulazi na trg. Prijedlog je generalno bio usmjeren na profilaciju Kaptola kao središnje gradske akropole i naglašavanje statusa epicentra iz kojeg se razvio moderni grad. Pritom je poseban naglasak upravo na očuvanju spomenika, koji iz Kovačićeve perspektive niti na jedan način ne sprječavaju širenje i modernizaciju Zagreba.

Neodlučnost gradskog poglavarstva za regulaciju Kaptola i opetovane odgode realizacije natjerale su arhitekta Kovačića da im se više puta obrati s upitom: prvi puta čini to rujnu 1912., kada moli gradsko poglavarstvo za regulaciju Kaptola da ishodi rješenje predprojekta kako bi mogao pristupiti izradi definitivne regulatorne osnove, te ponovno dvije godine kasnije, kada podnosi prigovor jer još nije definirano hoće li se primijeniti njegova osnova iz 1910. i 1911., za koju je već u 1909. godini potpisao ugovor s poglavarstvom²⁹. Jasno, ratne godine vrijeme su opće stagnacije, koja nije zaobišla ni gradogradnju. U tom je razdoblju postalo sasvim jasno da će se Kaptolski trg iznova promišljati i planirati, pa je Kovačić 1918. godine dopisom poglavarstvu i službeno prekinuo suradnju³⁰.

2.2. Opisni prijedlog osnove za izgradnju pred stolnom crkvom Milana Lenucija iz 1916.

Od velikog međunarodnog natječaja za regulaciju grada Zagreba dijeli nas sada nešto više od deset godina, u kojima pokušaji rješavanja kaptolskog pitanja nisu jenjavali, ali su velikim dijelom samo reinterpretirali prethodno opisane postavke. Urgentnost (ne)prilika na Kaptolu i gradskim predjelima u neposrednoj okolini (Vlaška ulica, Dolac) potaknula je i ing. Milana Lenucija, premda već umirovljenog, na sastavljanje opisnog prijedloga za izgradnju južno od nadbiskupskog dvora te zasebne osnove za izgradnju pred stolnom crkvom 1916. godine³¹. Lenuci je samoinicijativno prionuo sastavljanju elaborata i nacрта kako bi pomogao razrješenju gorućeg pitanja, a njegovo mišljenje je da će se to postići tako da se »/uredi

²⁹ HR-DAZG-10-GO-86, Korespondencija Viktora Kovačića Gradskom poglavarstvu u Zagrebu

³⁰Jurić, Strugar, 2009., 307

³¹ isto

pravilni zagrađeni trg ispred crkve pa dovede u arhitektonski sklad stolnu crkvu s andbiskupskim dvorom i ostalim okolišem/«. Na južnoj strani, prema Bakačevoj ulici, predlaže nadogradnju koja se nastavlja na južno krilo Nadbiskupskog dvora, koja u prizemlju ima galeriju tako da je moguće iz nje promatrati i Kaptolski i Jelačićev trg. U simetričnoj zgradi na sjevernoj strani trebala bi biti smještena vijećnica prvostolnog Kaptola, prostorije za muzej i izložbe predmeta crkvene umjetnosti i obrta, predavaonica i prostorije za glazbene probe. Pred katedralom je Lenuci zamislio dva monumentalna portala koja dijele trg od crkvenog atrija, uz prilazno stepenište³². Vidimo da se ovaj prijedlog po svojoj osnovnoj strukturi ne razlikuje značajno od koncepta *Atrium Ecclesiae Forum Populi*.

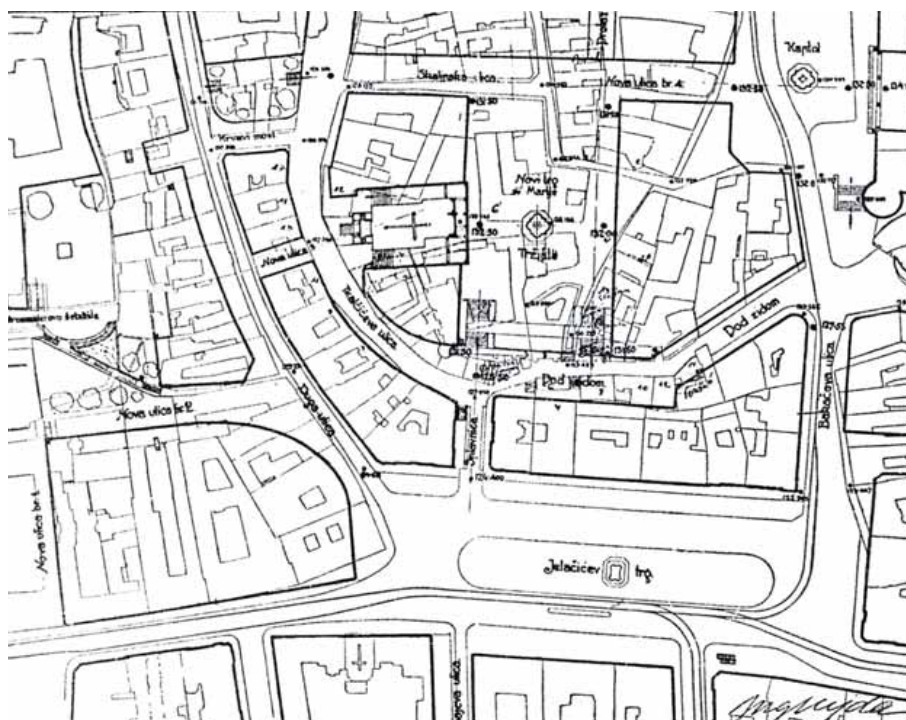
2.3. Heinzl-Vajdina regulatorna osnova iz 1925.

Tijekom 1918. godine Gradsko zastupstvo uspostavilo je službeno tijelo zaduženo za pitanja regulacije i uređenja grada. U posebni Odbor za regulaciju Kaptola i okolice izabrani su gradski zastupnici Vjekoslav Heinzl, Janko Holjac, Slavko Batušić i Stjepan Korenić; potpredsjednik Društva umjetnosti Rudolf Valdec; potpredsjednik Društva inženjera i arhitekata Edo Schöen; prof. Đuro Szabo; dr. Branko Šenoa; upravitelj Gradskog građevnog odsjeka Mate Jurković i dva predstavnika Prvostolnoga Kaptola zagrebačkog³³. Iako službeno djelatan, Odbor nije poduzimao značajnije radnje do 1925. godine, kada je izrađena tzv. Heinzl - Vajdina regulatorna osnova.³⁴ Premda ambiciozna u planiranim zahvatima, ova regulacija pokazuje da je »/nesnalaženje pred masivom katedrale/«, koje Olga Maruševski veže uz neriješenu situaciju na trgu, moguće protegnuti i na prilike u gradogradnji i odnos prema povijesnim građevinama i dvadesetih godina. Dokument je nazvan po ing. Karlu Vajdi, predsjedniku Gradskog građevnog odsjeka koji je vodio izgradnju, i gradonačelniku Vjekoslavu Heinzlu, koji je upravljao financijama i političkim aspektom budući da se radilo o pozamašnom zahvatu u gradski proračun. Bila je to detaljna regulacija Dolca, koji se također godinama nasojao prostorno urediti i higijenski sanirati. Za izradu projekta nove

³² HR-DAZG-10-GO-Odsjek za regulacije 110/5, ing. Milan Lenuci, Osnova za izgradnju pred stolnom crkvom

³³Jurić, Strugar, 2009., 307

³⁴ Detaljnije o regulatornoj osnovi s naglaskom na izgradnju tržnice na Dolcu u Jurić, Strugar, 2011., 200-213

Slika 2. Detaljna regulacijska osnova za Dolac Karla Vajde iz 1925. godine (Jurić, Strugar 2009:306)

tržnice izabran je arhitekt Vjekoslav Bastl, koji je sudjelovao i na natječaju iz 1908. godine. Osnovom je predviđeno rušenje svih postojećih građevina na Dolcu i u okolnim ulicama, izuzev crkve sv. Marije, a oko trga koji će se formirati na platou planiran je niz poslovno-stambenih novogradnji³⁵. Unatoč činjenici što prijedlog Viktora Kovačića nije realiziran i na posljetku je odbačen, za Kaptolski trg zadržava se više-manje jednako rješenje s arkadnim trijemom ispred katedrale i novogradnjom s nadbiskupskom bibliotekom, riznicom i arhivom sa sjeverne strane te ulaznim trijemom s juga odnosno Bakačeve ulice.

Dolac je, baš poput Kaptolskog trga, bio predmet rasprava i neslaganja jer se također radilo o povijesnom dijelu grada, pa se nametao sličan set pitanja vezan uz očuvanje stare gradnje³⁶. Kako je to koncipirano u prvom natječaju za regulaciju Kaptola, *Dolca i Vlaške ulice*, ovaj je dio grada bilo potrebno (i još uvijek jest) planirati kao integralnu cjelinu i kreirati kvalitetne prostorne odnose među njezinim jedinicama. Ipak, tzv. Heinzl - Vajdina regulatorna osnova primjer je parcijalnog pristupa koji se fokusira na izgradnju nove tržnice

³⁵ Jurić, Strugar, 2011., 202

³⁶ Jurić, Strugar, 2009., 309

na Dolcu, dok ostalim predjelima pristupa na neinventivan, gotovo nezainteresiran način. Radi toga će u kasnijim pokušajima regulacije Kaptola upravo Dolac svojom predimenzioniranošću predstavljati značajan problem.

3. ZAGREBAČKA ARHITEKTURA I GRADOGRADNJA IZMEĐU DVA RATA

Zagrebački se urbanizam u dvadesetim godinama nalazi na prekretnici. Historicizam, koji je definirao početak transformacije u moderni grad i ostavio reprezentativne građevine kao naglaske u urbanom tkivu Zagreba, suočen je sa snažnom oporobom protomodernističke struje koja o urbanizmu razmišlja na radikalno nov način, što generira potrebu za sveobuhvatnom i sustavnom regulacijom grada. S jedne strane još uvijek se oporavljajući od posljedica Prvog svjetskog rata, suočen s novim društvenim procesima i sve intenzivnijim komunalnim zahtjevima, Zagreb izlazi iz provincijske čahure, te se zahvaljujući prvenstveno vrhunski školovanim arhitektima i umrežavanju među strukom u Europi, počinje promatrati kao složeni organizam čijem razvoju i širenju treba holistički pristupiti. Također, pojmovi kvalitetnog stanovanja i tzv. funkcionalnog grada dolaze u fokus arhitekata i urbanista kao mnogo kompleksniji nego do tada. U pogledu mehanike struke, institucija javnog arhitektonskog natječaja postaje sve učestalijom formom, što otvara prostor za prezentaciju aktualnih strujanja u arhitekturi i urbanizmu³⁷. Međunarodni natječaj za regulatornu osnovu Zagreba iz 1930./1931. godine treba također promatrati u ovom specifičnom kontekstu. Bio je, naime, od iznimnog značaja za razvoj grada prema urbanističkim shvaćanjima toga vremena, a imao je važnu zadaću obračuna s inherentnim problemima prostora grada, u pojedinim dijelovima neplanski sagrađenog i proširenog, te kao takav nema mnogo paralelnih primjera u europskom kontekstu.³⁸

Jedan od ključnih događaja za razvoj zagrebačke arhitektonske scene i miljea bilo je osnivanje Visoke tehničke škole s odjelom za arhitekturu 1919. godine, koja je s protagonistima Edom Schönom i Viktorom Kovačićem ubrzo postala inkubator sposobnih arhitekata

³⁷ Radović-Mahečić, 2007., 17

³⁸ Premerl, 1989., 112

čija je misao i djelatnost išla u smjeru onoga što će kasnije biti nazvano kritičkim regionalizmom³⁹. Dio njih obrazovala je Visoka tehnička škola, no veliki broj bio je onih koji su se vratili sa školovanja u inozemstvu, kao što su Drago Ibler, Zdenko Strižić, Juraj Neidhardt i Zlatko Neumann. Uz to, 1926. godine osnovan je Arhitektonski odjel pri Akademiji likovnih umjetnosti, na čije je čelo zasjeo Drago Ibler. Premda u nominalnom sukobu kao *službena* s jedne i *progresivna* arhitektonska struja s druge strane, obje institucije dale su podjednako vrijedne i produktivne arhitektonske ličnosti i opuse⁴⁰.

Govoreći o prodoru moderne u hrvatsku arhitekturu, profesor Tomislav Premerl bilježi kako je »*teško objasniti taj fenomen u sredini u kojoj je život najčešće inertno prihvaćao uzore udaljenih metropola, u sredini u kojoj su do nedavna gradili uglavnom stranci ili graditeljski obrtnici.*«⁴¹, na taj način upućujući na opseg i značaj onovremene propulzivnosti arhitektonske scene. Premda će svoj vrhunac doživjeti u trećem desetljeću XX. stoljeća, već tada očita je transformacija društvene svijesti. Naime, u struci su itekako prisutne rasprave o stambenoj krizi, zemljišnoj špekulaciji, kao i potrebi za ravnomjernom i pravovaljanom distribucijom novih tipova stambenih objekata⁴²; riječju, o urbanizmu u smislu cjelovitog planiranja urbanog prostora i življenja. U tom pogledu, svojevrstan predgovor *zlatnom razdoblju* tridesetih godina predstavlja osnivanje grupe *Zemlja* 1929. godine. Premda likovnog predznaka, arhitektonska frakcija - na čelu s Iblerom, a uključujući arhitekte Lavoslava Horvata, Mladena Kauzlarića i Stjepana Planića - bila je od jednake važnosti. Iako je djelovala tek sedam godina, grupa je imala izniman utjecaj na moderno likovno stvaralaštvo i arhitektonsko-urbanističku misao u odnosu prema društvu, te je njezin utjecaj odjeknuo kroz gotovo čitavo stoljeće⁴³. Članovi *Zemlje* bili su angažirani oko problema društvene naravi, pa tako i,

³⁹ isto, str. 16

⁴⁰ Čorak, 2000., 70

⁴¹ Premerl, 1989., 35

⁴² Čorak, 2000., 85

⁴³ Premerl, 1989., 49

primjerice, procvata divlje izgradnje na tadašnjoj periferiji grada⁴⁴, aktivno se baveći pitanjima koja su anticipirana u raspravama nekoliko godina ranije.

U europskom kontekstu, kraj dvadesetih godina donio je utemeljenje institucije CIAM-a (*Congres Internationaux d'Architecture Moderne - Međunarodni kongres moderne arhitekture*) čiji prvo izdanje, održano u švicarskom gradu La Sarazzu 1928. godine, predstavlja prijelomni trenutak u povijesti internacionalnog stila, arhitekture i urbanizma XX. stoljeća. CIAM je okupljao najprogresivnije arhitekte vremena, a sve do 1959. godine i raspuštanja kongresa, okupljanja su bila usmjerena na analitičko i praktično rješavanje problema suvremenih gradova s namjerom »međunarodne solidarizacije«⁴⁵. Odjeci europskih zbivanja osjetili su se i u zagrebačkom krugu zahvaljujući nekima od protagonista kongresa, o čemu najizravnije svjedoči osnivanje Radne grupe Zagreb 1932. godine. Nacionalna grupa CIAM-a za Jugoslaviju okupljala je arhitekte Vladu Antolića, Viktora Hećimovića, Zvonimira Kavurića, Josipa Pičmana, Josipa Seissela, Bogdana Teodorovića i najzaslužnijeg za osnivanje skupine, Ernesta Weissmanna. Uz angažman na kongresima, Radna grupa Zagreb aktivno je sudjelovala u elaboraciji domaće društvene i urbanističke problematike putem izložbi, predavanja i rasprava⁴⁶.

Upravo zahvaljujući Weissmannu, deklaracija iz La Sarazza prevedena je i objavljena kao predgovor⁴⁷ u *Problemima savremene arhitekture*, knjizi urednika Stjepana Planića, jednog od najplodnijih arhitekata hrvatske moderne, koju Željka Čorak naziva »/osnovnim dokumentom naše međuratne arhitekture/«⁴⁸. Pišući o svrhovitosti ovog izdanja, Planić naglašava kako je u fokusu arhitekata: »/pojam s a v r e m e n o s t i, jer se u školama uči, a u životu hoće da gradi h i s t o r i j s k i. Mi postavljamo i rješavamo p r o b l e m današnje izgradnje kao životno logični progres svakog stvaranja. Mi ovom knjigom hoćemo pomoći kolektivnom obrazovanju u smislu arhitektonske izgradnje, hoćemo raščistiti pojmove i podići

⁴⁴ Radović-Mahečić, 2007., 23

⁴⁵ Čorak 2000., 73

⁴⁶ Bjažić Klarin, 2005., 41

⁴⁷ isto, str. 45

⁴⁸ Čorak, 2000., 87

nivo gledanja na te probleme, da tako izvršimo svoju kulturnu zadaću i propagandu za opće dobro čovjeka./»⁴⁹. Skupina autora koja je uključivala Zdenka Strižića, Ernesta Weissmana i ostale buduće pripadnike Radne grupe Zagreb, predstavila je i analizirala aktualne projekte i natječaje za bolnice i higijenske zavode, stambenu izgradnju, sportske i javne objekte, ali i regulaciju grada kao zasebno pitanje⁵⁰. Posebno je, u pogledu teorijskih polazišta, indikativan tekst Ernesta Weissmanna naslovljen *O esteticima i arhitekturi*. U njemu Weissmann strogo osuđuje akademizam u arhitekturi i umjetnostima, smatrajući ga regresivnom pojavom koja zastupa arbitrarnu formu temeljenu isključivo na subjektivnim estetskim afinitetima te je sklona »/svojom metafizičkom ekvilibristikom već danas (...) da progura neke nove kanone./»⁵¹. Weissmann zastupa jednadžbu prema kojoj je najvažniji faktor u arhitekturi tehnika, koja omogućava izvršenje funkcije, a forma je ono što iz toga proizlazi. Na ovu misao nadovezuje se i časopis *Arhitektura*, koji je počeo izlaziti 1931. godine u Ljubljani, a u prvim godinama je funkcionirao kao regionalno glasilo. U predgovoru prvog broja navedeno je da je revija nastala dugotrajnim pripremanjem arhitekata iz Zagreba, Ljubljane i Beograda te da je njezina tendencija upravo ujedinjavanje regionalne arhitektonske scene⁵². Od hrvatskih arhitekata, u ranijim izdanjima posebno su angažirani Marko Vidaković, koji je svojim kritičkim tekstovima interpretirao aktualna zbivanja ali i teoretske fluktuacije, te Nikola Dobrović, koji se pretežno bavio tehničkim pitanjima i analizom projekata i ostvarenja. I regulacija grada Zagreba bila je jedna od akutnih tema koje su zaokupljale dopisnike *Arhitekture*, a specifično pitanje Kaptola posebno je došlo do izražaja u ljetnom broju iz 1934. godine, kada su o urbanističkim problemima zagrebačke stare jezgre pisali Ivo Zemljak, Zdenko Strižić i prof. Petar Knoll, a o kojemu će detaljnije biti riječi nešto kasnije.

No, bez obzira na agilnu recepciju novih urbanističkih potstulata i progresivni tijek razvoja arhitektonske struke, *Zagreb običnih ljudi* u međuratnom periodu još uvijek se nije mogao nazvati suvremenim funkcionalnim gradom. Nezaustavljiv porast populacije, posebice

⁴⁹ Planić, 1931., (nepaginirano)

⁵⁰ O generalnoj regulaciji Zagreba i kakva bi grad Zagreb trebao biti piše arhitekt Zdenko Strižić, koji je i aplicirao na Natječaj s projektom gesla *Bijeli Zagreb*. (Strižić, 1931., 15-19)

⁵¹ Weissmann, 1932., 111

⁵² 1931.,1

radničkog sloja, pratilo je eksponencijalno srozavanje životnih - stambenih i higijenskih - uvjeta, što je zahtijevalo hitnu intervenciju. Tri važna arhitektonska i urbanistička natječaja s početka tridesetih godina bila okosnica implementacije načela koja su se u teoriji i praksi iskristalizirala kroz prethodno desetljeće, te su imala zahtjevnu ulogu korektiva reperkusija nekontroliranog širenja grada. 1929. godine raspisani *Natječaj za rješenje Zakladnog bloka*, kao posljednjeg segmenta uređenja trga bana Josipa Jelačića, bio je svojevrstan epilog gotovo polustoljetnih nastojanja oko rušenja stare bolnice i gradnje novog, reprezentativnog korpusa građevina⁵³. Stara Zakladna bolnica svakako je trebala biti izlučena iz središta grada, no temeljni problem bilo je određivanje namjene nove izgradnje: postavilo se pitanje treba li novi blok biti reprezentativna arhitektura (gradska vijećnica i uredske prostorije) ili će njegova atraktivna lokacija prevagnuti u korist rentabilnosti (trgovine, uredi i stanovi)⁵⁴. Na natječaj su pristigli progresivni prijedlozi Weissmanna, Iblera i Planića, a u cijelosti je bio iznimno medijski popraćen. Dakako, u svrhu postizanja funkcionalnosti i *higijene* grada, bilo je nužno realizirati suvremeni bolnički kompleks, a predviđen je na području Šalate kao mirnom i zelenom dijelu grada izoliranom od gradske vreve. Godine 1931. raspisan je internacionalni *Natječaj za generalni građevni plan Kliničke i Zakladne bolnice*, a na njemu su sudjelovali također protagonisti domaće arhitektonske scene: Stjepan Planić, Mijo Hećimović, Zdenko Strižić te Ernest Weissmann, koji je dobio prvu nagradu⁵⁵. Kompleks na Šalati bit će predmetom arhitektonskog uređenja kroz predstojeće desetljeće.

Premda su sva tri svojom dinamikom i ponuđenim rješenjima ostavila značajan trag u povijesti zagrebačke gradogradnje, međunarodni natječaj za generalnu regulaciju grada svojim opsegom, postavkama i jasno definiranim usmjerenjem ka konstituiranju modernog grada u cjelini uistinu predstavlja posebnu instancu, a u nastavku ćemo se posvetiti detaljima njegova tijeka i rezultatima koje je polučio.

⁵³ usp. Bjažić Klarin, 2010.,

⁵⁴ Bjažić Klarin, 2010., 325

⁵⁵ Muraj, 2004., 106

4. MEĐUNARODNI NATJEČAJ ZA REGULATORNU OSNOVU 1930./1931.

Međuratni period vrijeme je, dakle, u kojem se Zagreb od činovničkog i obrtničkog naselja razvija u jedno od najbitnijih središta onodobne Kraljevine. Procvat arhitektonske produkcije i shvaćanje urbanizma kao »/*planske organizacije gradskog života i svih njegovih funkcija*/«⁵⁶ ukazali su na potrebu za definiranjem urbanističke strategije kojom će se regulirati sve brža ekspanzija Zagreba i zadovoljiti potrebe modernog grada. U tu svrhu 1928. godine osnovan je poseban odbor za pripremu Generalne regulatorne osnove. Odborom je predsjedao zagrebački gradonačelnik Heinzel, a okupljao je gradske zastupnike Jurišu, Hrustića i Krndelja, arhitekta Freudenreicha, Prebega i Rittiga; profesore i arhitekta Edu Šena i Huga Ehricha kao predstavnike Tehničkog fakulteta; iz Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata inženjera Petra Senjanovića te arhitekta Franju Gabrića i Stjepana Hribara; građevnog savjetnika ing. Matu Jurkovića te Ivana Meštrovića kao rektora Umjetničke akademije. Na temelju odluke Odbora osnovan je u nastavku godine Gradski građevinski odsjek za izradu generalne regulatorne osnove, te se moglo pristupiti izradi podloge za natječaj⁵⁷. U sastavljanju podloge su sudjelovali arhitekti Hribar, Seissel i Urlich, a za obradu povijesnih podataka bio je zadužen prof. Gjuro Szabo⁵⁸.

4.1. Raspis i uvjeti Natječaja. Pitanje Kaptola.

Natječaj za izradu generalne osnove za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba raspisan je 30. srpnja 1930. godine s rokom 15. veljače 1931. godine⁵⁹, kao opći, anonimni i internacionalan. Gradski građevinski odsjek kao glavne zadatke postavio je rješenje širenja grada južno od pruge prema rijeci Savi, uspostavljanje građevnih zona s naglaskom na sanaciju područja divlje izgradnje, rješenje željezničkog i cestovnog prometa, koje je trebalo

⁵⁶ Radović-Mahečić, Štok, 1997., 11

⁵⁷ Laslo, 1984., 25

⁵⁸ Radović-Mahečić, Štok 1997., 11

⁵⁹ HR-DAZG-10 - GRAĐ 88 - REGULACIJE Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, str. 1; rok za predaju natječajnih radova naknadno je produžen do 31. ožujka (Radović-Mahečić, Štok, 1997., 11).

počivati na rasterećenju središnjeg dijela grada, te rješenje savske luke i obala rijeke Save⁶⁰. Nadalje, kao posebne, mikro-teme, problematizirani su i potreba proširenja gradskog groblja na Mirogoju i nadogradnja krematorija, premještanje Zagrebačkog zbora s prostora Sajmišta na novu lokaciju te izgradnja jednog velikog polivalentnog sportskog stadiona i manjih igrališta i klizališta⁶¹. Sve je trebalo planirati u okviru sustavnog širenja i izgradnje grada za približno 350 000 stanovnika - dakle više nego dvostruko u odnosu na tadašnju populaciju Zagreba⁶² - te »prema zahtjevima modernog urbanizma« s posebnim obzirom na to da osnova bude adekvatna ekonomskim mogućnostima izvedbe⁶³. Za nagrade je predviđeno ukupno 500 000 dinara, od toga 150 000 dinara za prvu nagradu, 100 000 dinara za drugoplasirani prijedlog, 80 000 dinara za treću nagradu, te ostatak za otkupe nenagrađenih radova⁶⁴.

Izrada detaljne regulacije Kaptola i okolice predstavljena je kao zaseban segment. Kako stoji u elaboraciji natječaja iz tiska Narodnih novina, *»/njegova silueta s drevnom katedralom, obranbenim kulama i biskupskim dvorom bila je duboko usječena u dušu naroda. Kaptolski trg zatvoren sa svih strana pružao je skladnu sliku. Tu svoju harmoniju i zatvorenost kaptolski trg je posve izgubio. (...) pa će biti potrebno za Kaptol izraditi osnovu, koja će voditi računa o specijalnoj arhitektonskoj karakteristici prvog historičkog centra, te po mogućnosti sačuvati, odnosno potencirati sve one osobine, koje Kaptolu i njegovom*

⁶⁰HR-DAZG-10 - GRAĐ 88 - REGULACIJE Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, str. 6

⁶¹ Natječaj za izradu generalne osnove za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba - Podaci i smjernice, 1930., 67-68

⁶²Natječaj za izradu generalne osnove za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba - Podaci i smjernice, 1930., 12.

U tekstu se navodi da 1930. godine u Zagrebu živi oko 145 000 ljudi. Od toga je 95 posto građansko žiteljstvo, a 5 posto činovničko, koje se u najvećem postotku bavi industrijom i obrtom (33, 6 posto), 24,7 posto bavi se trgovinom, kreditom i prometom, a oko 15 posto je u javnoj službi i slobodnim zvanjima. Ostalo su vojska, poljoprivrednici, penzioneri i rentijeri, te nezaposleni. Ipak, podaci iz *Statističkog ljetopisa Grada Zagreba* upućuju na to da je popisom stanovništva iz 1931. godine utvrđena brojka oko 185 000 stanovnika, pa je moguće da su izneseni podaci neprecizni ili se odnose na uže geografsko područje. Broj stanovnika se od 1900. do 1931. godine u snažnom porastu bez obzira na to što se gradska površina u tom periodu nije povećavala, dakle raste proporcionalno s modernizacijom grada.

⁶³ HR-DAZG-10 - GRAĐ 88 - REGULACIJE Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, str. 6

⁶⁴ HR-DAZG-10 - GRAĐ 88 - REGULACIJE Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, str. 2

okolišu daju kulturno historičnu i slikovitu individualnost. Dobro će jedno rješenje morat nadoknaditi one urbanističke vrednote, koje su poništene spomenutim rušenjima./«⁶⁵. Nekoliko mjeseci kasnije posebnom je uredbom zabranjena nova gradnja na Kaptolu i u okolici - uz iznimku radova potrebnih za održavanje ili adaptaciju postojećih građevina - budući da »/bi svako daljnje građenje, prije donošenja konačne osnove za uređenje tog predjela, moglo otežati ili čak onemogućiti provedbu te osnove./«⁶⁶. Uz potanko objašnjenje idejne osnove, od projekatanta se tražila detaljna osnova za regulaciju i izgradnju u mjerilu 1:1000, perspektivna slika trga pred Katedralom, pogled na predio ponad Nadbiskupskog dvora i pogled iz Bakačeve ulice⁶⁷.

30	Gediegen	B	2651	18	130	Joseph Szabo	Rakosch	Ungarn	86891/932
31	Skarsbos	P	2099	22	130465	Georg Wilschmann	Leipzig	92899/932	65
32	Tilo	P	4202	4	135514	Prof. Paul Bonatz	Stuttgart	1002/32	65
33	So.	P	4491	10	135514	Otto Meffert	Hannover	96678/32	65
34	Grad-Hinata	P	9479	12	155001	Karl G. Lörcher	Berlin	167848/31	65
35	Bjelo Zagreb II	B	4485	12	155001	Max Arlt	Dresden	163430/31	65
36	Este	P	9479	12	155001	Otto Risse	Berlin	136752/30	65

Slika 3. Iz popisa riješenih osnova pristiglih na natječaj (DAZG)

⁶⁵ ***1930: 67-68

⁶⁶HR-DAZG -10 - Odsjek za regulacije 75/9, Zabrana gradnje na Kaptolu i okolici 1930. godine

⁶⁷HR-DAZG-10 - GRAĐ 88 - REGULACIJE Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, str. 8

Pregledu natječajnih radova pristupio je ocjenjivački sud sastavljen od članova iz Odbora za pripremu generalne regulatorne osnove te dvaju pozvanih stručnjaka: arh. dr. ing. h. c. Paula Wolfa, gradskog građevnog savjetnika i profesora visoke tehničke škole u Dresdenu, te rektora umjetničke akademije u Pragu, prof. arh. Josefa Gočara⁶⁸. Natječajni prijedlozi u najvećem su broju pristigli iz Kraljevine Jugoslavije i Njemačke, nekoliko ih je iz Čehoslovačke, te po jedan iz Austrije, Švicarske, Francuske, Španjolske i Rumunjske⁶⁹. Od ukupno pedeset i dva pristigla rada⁷⁰, niti jedan nije u potpunosti zadovoljio uvjete i zahtjeve natječaja, tako da ni nakon polugodišnjeg vijećanja prva nagrada nije dodijeljena, ali je nagrađeno ili otkupljeno nekoliko radova. Naime, u »*ogromn(om) rezervoar(u) ideja*«, kako se izrazio

⁶⁸HR-DAZG-10 - GRAĐ 88 - REGULACIJE Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, str. 8

⁶⁹HR-DAZG-10-GRAĐ 84, Popis riješenih spisa 84/1

⁷⁰ Popis obrađenih pristiglih radova po nazivu, autoru i državi: 1. Metropolis 1001 (prof. Leopold Bauer, Austrija); 2. Gradec (ing. Amadeo Carnelutti, Jugoslavija); 3. H (ing. Milivoj Kundak, Banja Luka, Jugoslavija); 4. Das beste ist gerade gut genug (arh. Otto Heilmann, München, Njemačka); 5. Natura non vincitur nisi parendo (ing. Alexander Acović, Beograd, Jugoslavija); 6. oznaka: Hrvatski grb (arh. Josip Dryak, Zagreb, Jugoslavija); 7. Komunikacije (ing. Aleksa Teslić, Zagreb, Jugoslavija); 8. Bijeli Zagreb (arh. Zdenko Stržić, Zagreb, Jugoslavija); 9. Rad (Ivo Habjanović, Zagreb, Jugoslavija); 10. Forum Alexandrum (ing. Edo Mikloš, Zagreb, Jugoslavija); 11. oznaka: plavi krug (graditelj Dragutin Cesarec, Zagreb, Jugoslavija); 12. oznaka: Z (arh. Dragoljub M. Jovanović, Beograd, Jugoslavija); 13. Cole (ing. Dragan Petrik, Skoplje, Jugoslavija); 14. Vivre (arh. R.J. Jardel, Pariz, Francuska); 15. Metropolis (? Willy Schöne, Halle, Njemačka); 16. oznaka: 1 2 3 sa strelicom (Karl Sokol, Brunn, Čehoslovačka); 17. oznaka: 218 - 218 (ing. Eberhard Thilo Schneider, München, Njemačka); 18. Sava 14 (ing. Alois Mikušković, Prag, Čehoslovačka); 19. oznaka: 1950 (arh. Oktav Kovtskz, Prag, Čehoslovačka); 20. Sava (Lehrstuhl für Städtebau und Tiefbau Technische Hochschule, Karlsruhe, Baden, Njemačka); 21. Organismus (općinski graditelj Gerhard Schröder, Frankfurt, Njemačka); 22. Sava-Krone (ing. urbanist Hennes Mayer, Brux, Čehoslovačka); 23. oznaka: g gradski grb (prof. Herman Ehlgotz, Berlin, Njemačka); 24. Primula Veris (Ernst Lanterman, Düsseldorf, Njemačka); 25. Schrazberg (ing. H. Schilling, Leipzig, Njemačka); 26. Sljeme (arh. Viktor Reiter, Beč, Austrija); 27. Dox (ing. Richard Bosch, München, Njemačka); 28. Nord-Sud (? Budimpešta, Mađarska); 29. Gediegen (ing. Josip Ivančić, Mađarska); 30. Skrabeus (arh. Georg Wünschmann, Leipzig, Njemačka); 31. Filo (arh. prof. Paul Bonatz, Stuttgart, Njemačka); 32. So! (Otto Heffert, Hannover, Njemačka); 33. Grad Hrvata (ing. Carl Ch. Lorcher, Berlin, Njemačka); 34. Bijeli Zagreb (arh. Max Art, Dresden, Njemačka); 35. Este (arh. Otto Risse, Berlin); 36. Expandete (? Schulze, Berlin, Njemačka); 37. Radial (ing. Max Saume, Berlin, Njemačka); 38. oznaka: + (arh. Franz Novak, Karlsbad, Čehoslovačka); 39. Real (ing. Paul Arno Müller, Dresden, Njemačka); 40. Zrinjski (Wilhelm Zerbis?, Brasov, Rumunjska); 41. Zwischen Berg und Storm (ing. Waldemar Noldechen, Saarbrücken, Njemačka); 42. oznaka: 925 (arh. Hugo Häring, Berlin, Njemačka); 43. Jelačić (ing. Erich Kotzer, Berlin); 44. oznaka 500.000 (ing. Rambald von Steinbuchel, Berlin, Njemačka); 45. Genius Loci (isto kao i pod 20); 46. Zagreb an der Sava (arh. Kurt Marohn, Stuttgart, Njemačka); 47. oznaka - simbol (arh. Wilhelm Jägen, Weiden bei Köln, Njemačka); 48. Reichshauptstadt (Otto Czechelius, Madrid, Španjolska); 49. Jug (arh. Konstanty Gutschow, Hamburg, Njemačka); 50. Einfach, klar und wirtschaftlich (ing. Blum, Hannover, Njemačka); 51. Omikron (arh. Hans Bernoulli, Basel, Švicarska); 52. Ultima ratio (ing. Hans Reichow, Dresden, Njemačka).

Aleksandar Freudenreich u govoru po završetku natječaja⁷¹, izneseno je nekoliko vrijednih rješenja koja će biti integrirana u konačnu regulatornu osnovu 1937. godine⁷².

4.2. Pregled natječajnih prijedloga.

Zahtjev za regulacijom Kaptola i okolice kao prioritetno pitanje u povijesnom dijelu grada polučili su na međunarodnom natječaju tek polovična rješenja. Jednako kao što je to bilo u dotadašnjim nastojanjima regulacije Kaptola, prijedlozi se mahom priklanjaju jednoj od dvije tendencije: modernistički pristup koji u staru jezgru interpolira arhitekturu sasvim suvremenog, internacionalnog karaktera, ili klasičnija struja koja istupa reinterpretacijom povijesnih oblika i prostornih odnosa⁷³. Taj dualizam možda je najočitiji u pristupu oblikovanju *krune* Kaptola, trga pred katedralom. Dok dio predlagača formira pravilan, zatvoreni popločani trg, nekoliko prijedloga afirmira njegov organski nastao, ljevkasti oblik s trokutasnim završetkom pred katedralom. Pojedini izvori ambiciozno navode da je među prijedlozima bio i onaj znamenitog finskog arhitekta Alvara Aalta⁷⁴, međutim arhivski izvori ne otkrivaju dovoljno da bismo mogli pouzdano donositi takve analogije. Naime, u Državnom arhivu u Zagrebu sačuvano je samo dvanaest mapa s natječajnom dokumentacijom i nacrtima koji su ušli u užu krug pri ocjenjivanju, od kojih su dva nepoznatih autora. Međutim, za potencijalnu atribuciju bilo bi potrebno poduzeti mnogo opsežnije istraživanje, stoga ćemo ovdje ta nagađanja ostaviti po strani, a u nastavku ćemo kratko opisati i analizirati doprinose pojedinih autora s naglaskom na pitanje Kaptola i okolice.

⁷¹ Laslo, 1984., 28

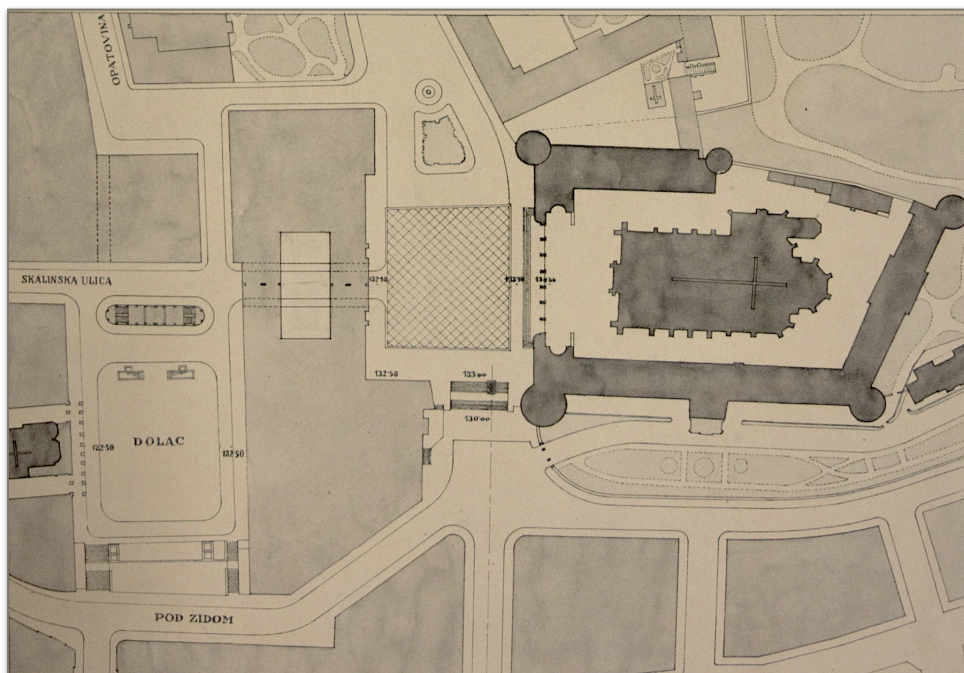
⁷² S obzirom da je u natječaju to bila zasebna stavka, uređenje Kaptola i okolice propisano je *Uredbom o izvođenju regulacionog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba*.

⁷³ Radović-Mahečić, Štok, 1997., 18

⁷⁴ Blau, Rupnik 2007., 164

4.2.1. Osnova broj 6, oznaka Hrvatski grb

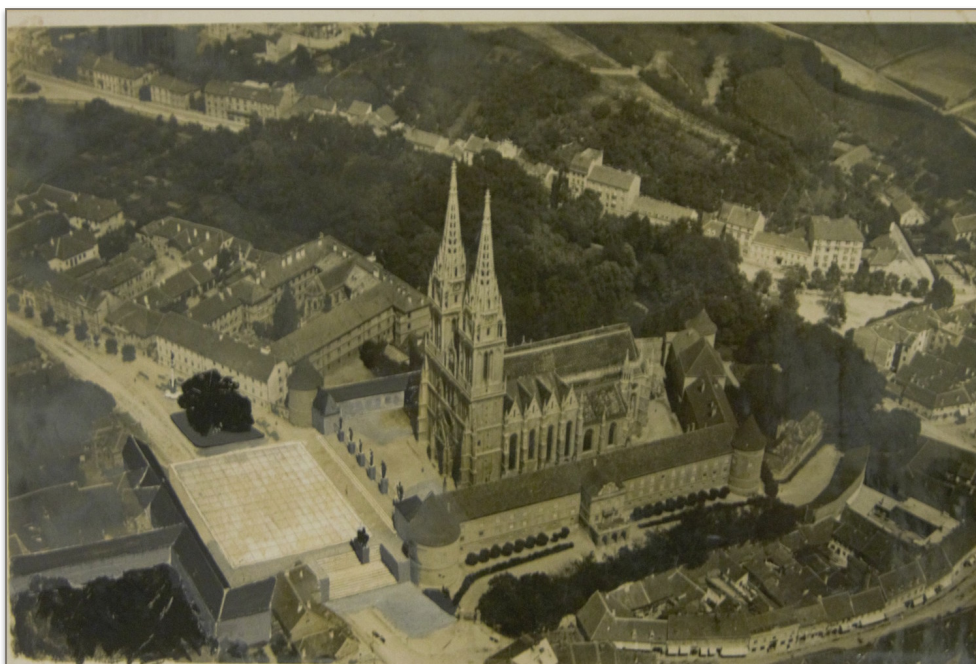
Rad nepoznatog autora stručni žiri ocijenio je kao nezadovoljavajući. Ta ocjena proizlazi prvenstveno iz jednoličnog uređenja Donjeg grada uniformnim blokovima, uz značajan nedostatak elemenata poput zelenih površina. Posebnu pozornost autor/i posvećuje rješenju prometnog pitanja. Snažno je naglašena aksa Tomislavov trg-rijeka Sava, a poprečna prometnica presjeca ju formirajući urbanistički akcent - novi trg, otprilike na mjestu današnjeg trga Stjepana Radića. Zanimljivo da se, dakle, trg ipak “dogodio” godinama kasnije, premda se nikada nije afirmirao kao mjesto zadržavanja i trajanja. Po pitanju Kaptola žiri je smatrao da se »/osnova odlikuje osobito vrijednim rješenjem/«⁷⁵. Autor oblikovanje kaptolskog trga prilagođava dimenzijama i formi nove katedrale, te projektira otvoreni atrij, odijeljen od profanog trga stepeništem i redom skulptura svetaca na postamentima, dok se Marijin stup premešta u os starog sjemeništa.

Slika 4. Osnova br. 6, *Hrvatski grb*, Kaptol — situacija (DAZG)

Dok sjevernu granicu trga naznačuje zelenom plohom, prema jugu, odnosno u Bakačevoj ulici, autor predlaže izvedbu monumentalnog stubišta, u koje je postavljena konjanička skulp-

⁷⁵ HR-DAZG-Odsjek za regulacije 88/1, Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb, 10. 10. 1931. , str. 16

Slika 5. Osnova br.6, *Hrvatski grb*, fotomontaža Kaptola, pogled iz zraka (DAZG)

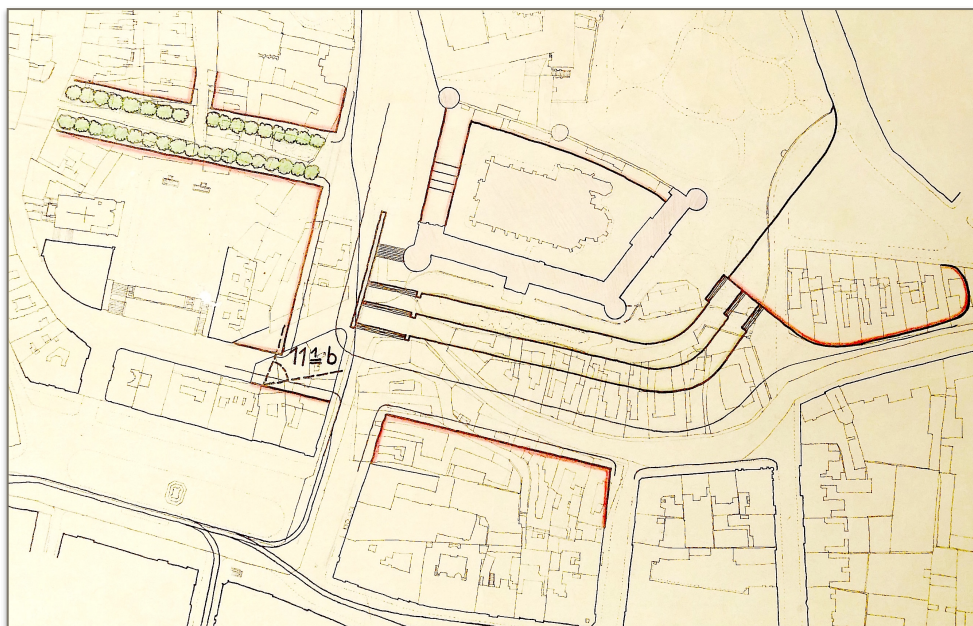
tura sv. Stjepana kako bi »/prostorno ispunila pogled prema Jelačićevu trgu/«⁷⁶. Tretman okolnog prostora nešto je invazivniji: potez kuća u staroj Vlaškoj ulici se ruši i zamjenjuje novim blokom s dvije poprečne ulice, a ruše se i postojeće kuće oko crkve. sv Marije kako bi se ostvarila komunikacija između Dolca i Tkalčičeve ulice.⁷⁷

4.2.3. Osnova broj 15, geslo *Metropolis*

Predana je u dvije varijante, i obje su dobro prihvaćene od ocjenjivačkog suda. Njihov komentar se zapravo koncentrira upravo na usporedbu dviju inačica, uz opći zaključak o vrijednosti rješenja u smislu regulacije prometa, koje je općenito, sveobuhvatno i logički razrađeno bez nepotrebnog prebiranja po detaljima. U tom pogledu valja istaknuti nešto radikalniji potez koji predviđa pomicanje glavnog kolodvora prema rijeci Savi, koji sud nije

⁷⁶ HR-DAZG-GRAD 85, Pregled natječajnih radnji, br. 6, Hrvatski grb

⁷⁷ Radović-Mahečić, Štok, 1997., 16

Slika 6. Osnova br. 15, *Metropolis*, Kaptol — situacija (DAZG)

propustio popratiti kritikom iz urbanističkog, ali i ekonomskog aspekta⁷⁸. Još jednom, o Kaptolu nije rečeno puno, ocjena tek upućuje na neuspjeh u rješavanju ovog pitanja. Elaborat autora daje naslutiti kako se i Kaptolu pristupalo u kontekstu cjeline modernog grada s integritetom tradicije. Tako je naglašena afirmacije Kaptola kao *dragulja* te važnost očuvanja kontinuiteta mjesta, bez obzira što je uspostavljanje autentične situacije nije moguće⁷⁹.

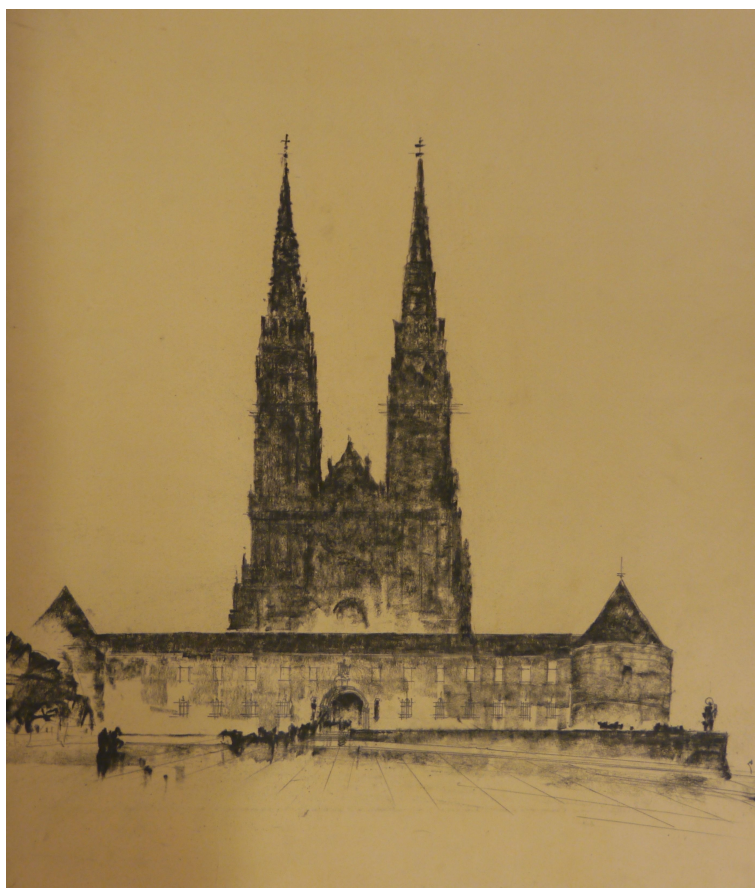
U skladu s reprezentativnim karakterom ovog prostora, kaptolski trg s katedralom i nadbiskupskim dvorom izdignut je na neku vrstu platoa, kod kojeg je posebno zanimljiv zahvat u predjelu južno od nadbiskupskog dvora. Tamo se ruši postojeća gradnja i umjesto nje projektira terasasti prilaz u tri razine, koji se produžuje prema sjeveru tako da obuhvaća polovicu cjelokupnog perimetra kompleksa (sl. 6). Pristup katedralnom trgu je riješen monumentalnim stubištem uz jugozapadnu kulu, a stubište položeno sa začelne strane katedrale omogućuje pristup nadbiskupskom dvoru odnosno vrtovima. Bakačeva i Skalinska ulica se proširuju, a potonja je i ozelenjena drvoredima, elementom koji vjerojatno smjera nekoj vrsti uokvirivanja pogleda na katedralu pri prilaženju sa zapada.

⁷⁸HR-DAZG-Odsjek za regulacije 88/1, "Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu", Zagreb, 10. 10. 1931. , str. 10

⁷⁹HR-DAZG-GRAD 85, Pregled natječajnih radnji, br. 15, Metropolis

4.2.4. Osnova broj 8, geslo *Bijeli Zagreb*

Prijedlog arhitekta Zdenka Strižića, aktivnog sudionika lokalnih arhitektonsko-urbanističkih zbivanja, posebno je važan u pogledu Kaptola jer se autor ovom pitanju posvećuje s posebnim senzibilitetom, istupajući s dosta riskantnim potezom interpolacije prožete duhom modernog vremena. Arhitekt Strižić svoje je razmišljanje o potrebnim regulatornim zahvatima u Zagrebu iznio je u *Problemima savremene arhitekture*⁸⁰. U tekstu, posvećenom regulacijskom planu, kao osnovnu premisu urbanističkog uređenja ističe dugoročno planiranje gradogradnje koja će biti prilagođenima uvjetima suvremenog života. To znači pomnu razradu prometnih, stambenih, ekonomskih i higijenskih sastavnica gradskog života, »/svjesno iz dužnosti prama tradiciji i budućnosti/«⁸¹. Regulacija je u perspektivi modernizma, dak-

Slika 7. Osnova br. 8, *Bijeli Zagreb*, katedrala s pregradnim zidom među zapadnim kulama (DAZG)

⁸⁰ usp. Planić, 1932.

⁸¹ Strižić, 1932., 18

Slika 8. Osnova br. 8, *Bijeli Zagreb*, pogled na katedralu iz Bakačeve ulice (DAZG)

le, potrebna ne samo u smislu prostornog uređenja, nego i u pogledu korištenja gradskog prostora i životnih navika stanovnika grada. Strižićev natječajni rad je nagrađen trećom nagradom od 80 000 dinara, a u zaključku ocjenjivačkog suda istaknuto je kako je u cjelini kvalitetan i organički nastavlja na postojeće stanje⁸². Pohvaljeno je rješenje glavnog kolodvora, koji je projektiran djelomice kao prolazni, a djelomice kao zaglavni, no glavna zamjerka ocjenjivačkog suda odnosi se na potez koji sugerira uvođenje nove željezničke veze što prolazi zapadnom periferijom grada i podrazumijeva napuštanje željezničkog nasipa duž Savske ceste⁸³. Rješenje Kaptola je posebno pozitivno ocijenjeno, moguće i zbog toga što se u modernim formama rekonstruiraju obrisi trga prije rušenja početkom stoljeća; jedina zamjerka upućena je na preveliku visinu projektirane spojne građevine u odnosu na katedralu.⁸⁴ Prostor

⁸² HR-DAZG-GRAD 85, Pregled natječajnih radnji, br. 8, Bijeli Zagreb

⁸³ isto

⁸⁴ HR-DAZG-Odsjek za regulacije 88/1, Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu”, Zagreb, 10. 10. 1931. , str. 12

ispred katedrale riješen je, naime, spajanjem zapadnih kula novogradnjom sa središnjim portalom (sl.7). Sa sjeverne strane trg se zatvara uređenom zelenom površinom, a elaborat predviđa i premještanje Marijinog stupa na tu plohu⁸⁵. Sa zapada je također interpoliran novoizgrađeni blok koji definira pravokutni oblik trga. Pad terena prema Jelačićevu trgu se ublažava, te se pred crkvom formira terasa sa stepeništem prema donjem nivou. Južno od nadbiskupskog dvora također se gradi modernistički blok zgrada ispresjecan pješačkim prolazima prema katedrali i nadbiskupskom dvoru (sl.9).⁸⁶

Slika 9. Osnova br. 8, *Bijeli Zagreb*, perspektivni prikaz novog građevnog bloka južno od nadbiskupskog dvora (DAZG)

U okviru integralnog i vrlo studioznog pristupa regulaciji, a na tragu načela usvojenih na CIAM-u u La Sarazzu, Strižić grad promatra kao organizam, a prostorno uređenje i grado-

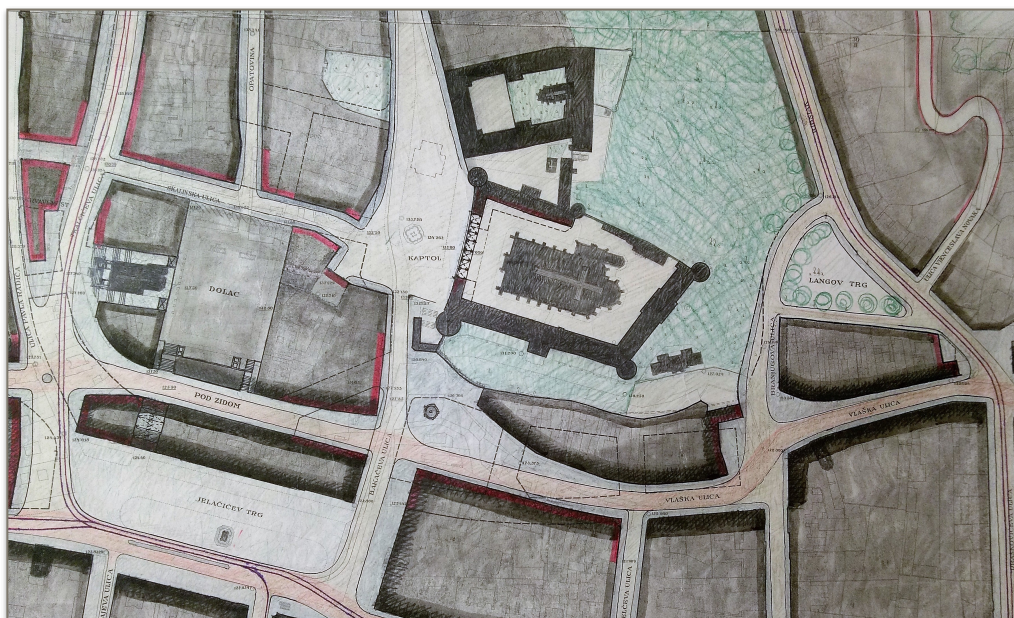
⁸⁵ HR-DAZG-GRAĐ 85, Pregled natječajnih radnji, br. 8, Bijeli Zagreb

⁸⁶ Odsjek za regulacije 88/1

gradnju kao kolektivnu zadaću koja treba nadići partikularne interese.⁸⁷ Vrijednost ovog prijedloga u cjelini potvrđuje i činjenica da je referentan kao podloga za proučavanje i intervenciju u urbani prostor i godinama nakon natječaja.

4.2.6. Osnova broj 22, geslo *Sava Krone*

Autor osnove je Hannes Mayer, švicarski arhitekt, urbanist i teoretičar koji se bavio pretežno projektima socijalnog stanovanja, te je netom bio napustio ravnateljsko mjesto u Bauhausu u Dessauu, gdje je pod njegovim vodstvom i pokrenut arhitektonski odjel škole⁸⁸.

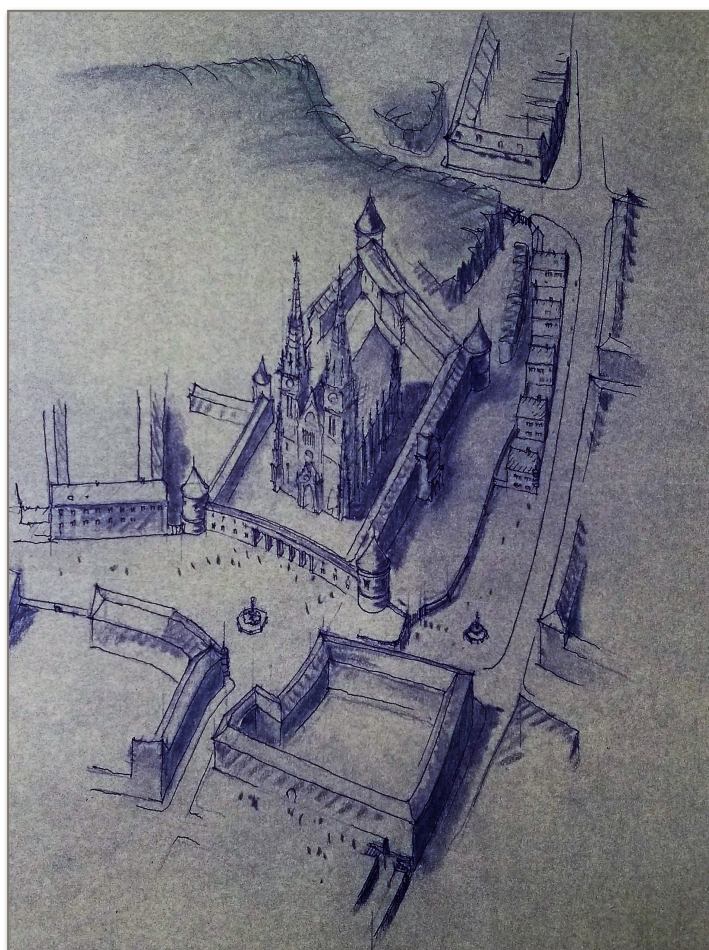
Slika 10. Osnova br. 22, *Sava Krone*, Kaptol — situacija (DAZG)

⁸⁷ Strižić, 1930., 15

Definicija urbanizma navedena u dokumentu glasi: “Urbanizam je organizacija kolektivnog života i svih njegovih funkcija. Urbanizam ne određuju estetski obziri nego isključivo funkcije.”. Iako bez sumnje antologijski fenomen u povijesti arhitekture i urbanizma, CIAM i njegove povelje, napose ona iz 1933., doživjeli su u kasnijim godinama brojne kritike na račun tzv. dehumanizirajuće tendencije koja je često zamjerana načelima radikalnog modernizma. Ipak, u izdanju *Arhitekture* iz 1984.-1985., domaći su se stručnjaci obračunali s tim kritikama. U tom pogledu posebno je značajan tekst Ante Marinovića-Uzelca koji revalorizira pojedine točke povelje i njezinu generalnu poantu te odbacuje kritiku zasnovanu na nedovoljnom obziru prema ljudskom faktoru. (usp. Marinović Uzelac, 1984., 24 - 31)

⁸⁸ Šimičić, 2015., 400; Meyerovi radikalni komunistički stavovi ogledali su se i u sve većem političkoj aktivnosti škole koja je i onako bilo u nezavidnom položaju pred uspon nacional-socijalizma, što nije bilo podudarno s Gropiusovim načelima.

Ako promotrimo nacрте, posebno zanimljivim čini se oblikovanje dijela grada južno od pruge, karakterizirano pravilnom izmjenom zelenih ploha sa simetričnim građevinama, koje vode do velikog stadiona na južnoj obali Save. Što se tiče kaptolskog prostora, za razliku od ostalih prijedloga koji većinom artikuliraju pravocrtan, omeđeni trg pred katedralom, Meyer ne zahvaća previše u postojeći perimetar trga, držeći se karakterističnog ljevkastog oblika (sl. 10). Stambene zgrade u Staroj Vlaškoj se ruše, te je predviđena izgradnja novih, individualnih kuća koje su povezane tek prizemnim zidom, a pročeljem su orjentirane prema katedrali⁸⁹. Katedralu i trg odjeljuje jednostavnom, blago konkavnom nižom zgradom čiji je

Slika 11. Osnova br. 22, *Sava Krone*, aksonometrijski prikaz Kaptola (DAZG)

⁸⁹ Radović-Mahečić, Štok, 1997., 17

središnji dio rastvoren kolonadom (sl.11). Ocjenjivački sud je u svojem komentaru prilično suzdržan. Premda je ostavila pozitivan generalni dojam u tehničkom i umjetničkom smislu, ocjenjivački sud ocijenio je rješenje pojedinih dijelova osnove, pa tako i Kaptola, neuspjelim, bez dodatnog objašnjenja.⁹⁰

4.2.7. Osnova broj 32, geslo *Filo*

Rad njemačkog inženjera Paula Bonatza odlikuje se preciznom strukturom i sistematskim oblikovanjem. U elaboratu je izražen pijetet prema starom oblikovanju katedrale, no također se navodi kako velegrad u zamahu modernizacije ne bi trebao ponavljati oblike iz prošlosti. Štoviše, arhitekt Bonatz predlaže da bi i minimalna intervencija na trgu mogla uvelike doprinijeti njegovom povoljnijem izgledu. Stoga je prostor neposredno ispred katedrale lišen pregradnog zida (sl.12).

Slika 12. Osnova br. 22, *Filo*, pogled sa zapada na trg s katedralom (DAZG)

⁹⁰ HR-DAZG-Odsjek za regulacije 88/1, Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb, 10. 10. 1931., str. 13

Slika 13. Osnova br. 32, *Filo*, pogled na trg iz Kaptolske ulice (DAZG)

Prilaz katedrali definira trijemom, a naglasak je na odjeljivanju razina trga i Bakačeve ulice. Prostor ispred crkve se poravnava, a visinska razlika premošćuje plitkim stepeništem koje se naslanja na jugozapadnu kulu. Predio ponad nadbiskupskog dvora, prema mišljenju autora, zahtijeva pak potpunu transformaciju. Na toj površini predviđa poprečne novogradnje prislonjene uza zid koji omeđuje južni dio parka, nadvisujući ga samo za jedan kat, dok je u nastavku proširene Vlaške ulice smješteno autobusno stajalište. Projekt upućuje i na veće proširenje Bakačeve ulice, čime bi se otvorio pogled na katedralu i trg s Jelačićeva trga i time doprinjelo cjelokupnoj vizuri grada.⁹¹ Ipak, mišljenje ocjenjivačkog suda je da projekt ima manjkavosti u pogledu uređenja stambenih četvrti, kao i sveukupnom umjetničkom dojmu, te mu nije dodijelio nagradu.⁹²

⁹¹HR-DAZG-GRAD 85, Pregled natječajnih radnji, br. 32 *Filo*

⁹²HR-DAZG-Odsjek za regulacije 88/1, *Vijesti Gradskog načelnstva u Zagrebu*, Zagreb, 10. 10. 1931., str. 13

4.2.8. Osnova broj 33., geslo *So!*

Prijedlog arhitekta Otta Hafera naročitu pozornost posvećuje regulaciji prostora pred katedralom na krilima ideje o »svečano urešenim građevinama oživljenima euforičnom masom!«⁹³. Samu katedralu parcijalno odjeljuje od ostatka trga jednostavnim paviljonskim zgradama s arkadnim trijemovima u prizemnoj zoni, koje su »bliske klasicističkom stilu, ali u modernim formama, kako bi se nenametljivo uklopile u postojeću sliku.«⁹⁴, uz središnje prilazno stubište. Veza s Bakačevom ulicom ostvarena je također stepenicama uz jugozapadnu kulu.

Slika 14. Osnova br. 33, *So!*, aksonometrijski prikaz Kaptola (DAZG)

U pogledu zaključka trga na sjevernoj strani priložene su dvije varijante. Prva poštuje tehničke aspekte te ortogonalno nastavlja ulicu od trga prema sjeveru. Druga varijanta,

⁹³ HR-DAZG-GRAD 85, Pregled natječajnih radnji, br. 32 Filo

⁹⁴ isto

“arhitektonski i umjetnički dojmljivija”⁹⁵, zatvara sjevernu stranu trga građevinom na mjestu stare vjećnice, što uvjetuje i proširenje ulice na tom dijelu te se ortogonalnost gubi. Uz zidine nadbiskupskog dvora predviđena je zelena površina koja ih odjeljuje od građevinskog bloka. Vrijednost vizure katedralnog trga autor nastoji apostrofirati i zakrivljenjem Skalinske ulice, kako bi se postigao dojam postupnog iznicanja pročelja katedrale u perspektivi promatrača⁹⁶. Zanimljiva je, nadalje, zamisao o povezivanju Kaptola i Tuškancu vijaduktom, čime se osnova, za razliku od svih drugih, dotiče problema visinske razlike sjevernih ulica⁹⁷ (sl. 15).

Slika 15. Osnova br. 33, *So!*, fotomontaža s prikazom vijadukta koji povezuje Kaptol i Gornji grad Kraljevskog dvorca na Tuškancu (DAZG)

Na Tuškancu je k tome predviđena i izgradnja kraljevskog dvorca. Iako je očita autorova naklonjenost umjetničkim aspektima uređenja gradske površine, svrha ove novogradnje nije potpuno jasna; naznačeno je tek da bi upravo na ovoj poziciji bila ostvarena sjajna perspekti-

⁹⁵ isto

⁹⁶ HR-DAZG-GRAD 85, Pregled natječajnih radnji, br. 33 So

⁹⁷ Radović-Mahečić, Štok, 1997., 18

va na Gornji grad⁹⁸. U komentaru ocjenjivačkog suda opisani prijedlog za Kaptol nije vrednovan. Cjelokupna osnova je tek djelomično uspješna: pohvalu je zavrijedilo rješenje željezničkog pitanja, te dobar raspored zelenih površina, ali cestovna mreža nije zadovoljavajuća, prvenstveno iz razloga što autor nije napravio dovoljan odmak od postojećih linija. Isto tako, razrada stambenih četvrti nije uspjela⁹⁹.

4.2.9. Osnova broj 34, *Grad Hrvata*

Ako je suditi iz jedinog sačuvanog vizualnog prikaza Kaptola (pogled sa zapadne strane trga na katedralu) visinska razlika nije ni na jedan način tretirana (sl.16).

Slika 16. Osnova br. 34, *Grad Hrvata*, perspektivni pogled na katedralu sa zapada (DAZG)

Općenito, čini se da je autor pretežno usmjeren na ekstenzivno širenje grada i implementaciju načela novog urbanizma na gradski raster¹⁰⁰. Naglašeno ortogonalno oblikovanje sa

⁹⁸ HR-DAZG-GRAD 85, Pregled natječajnih radnji, br. 33 So!

⁹⁹ HR-DAZG-Odsjek za regulacije 88/1, *Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu*, Zagreb, 10. 10. 1931., str 13.-14.

¹⁰⁰ Radović-Mahečić, Štok, 1997, 13-14

simetrično raspoređenim modernističkim kubusima u potpunosti je, primjerice, aplicirano na dio grada južno od glavnog kolodvora. Uzdužna i poprečna središnja os pritom su omeđene kulturnim i obrazovnim institucijama (fakulteti, akademije, muzeji), a preko Save zamišljena je velika sportsko-rekreativna zona s gimnastičkom dvoranom, velikim stadionom i sportskim igralištima (sl. 17). Projekt je zavrijedio pohvalu ocjenjivačkog suda na temelju općeg umjetničkog dojma, rasporeda javnih zgrada te senzibiliziranog oblikovanja stambenih četvrti. S druge strane, regulacija prometa, posebno željezničkog, kritizirana je iz više razloga i zaključeno je kako je u potpunosti neiskoristiva¹⁰¹.

Slika 17. Osnova br. 34, *Grad Hrvata*, prijedlog uređenja dijela grada južno od pruge (DAZG)

4.2.10. Osnova broj 35, *Bijeli Zagreb II*

Za razliku od istoimenog prijedloga Zdenka Strižića, osnova njemačkih autora nije nagrađena, iako je generalan dojam vrlo dobar. Odluka ocjenjivačkog suda upućuje na dva

¹⁰¹ HR-DAZG- Odsjek za regulacije 88/1, Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb, 10. 10. 1931., str. 14

Slika 18. Osnova br. 35, *Bijeli Zagreb II*, pogled na katedralu iz Bakačeve ulice (DAZG)

distinktivna prijedloga: prvi je vezan uz restrukturiranje riječnog prometa i odvodnje, a drugi se odnosi na probijanje novih prometnica i produljenje postojećih, kako bi se rasteretio predio istočno od Trga bana Josipa Jelačića. Sud je na temelju ovih zamisli zaključio kako su autori vrlo dobro upoznati s lokalnim prilikama i specifičnim problemima, ali predloženo potpuno isključivanje prometa s Kaptola ocjenjuje u osnovi neizvedivim.¹⁰² Po pitanju uređenja samog trga, autori variraju element stupova odnosno kolonade: na taj način povezuju zapadne kule katedrale, a jednak motiv koristi i u oblikovanju novoprojektiranog manjeg trga koji funkcionira kao spojnica između Kaptola i Dolca. On je sa istočne i zapadne strane omeđen kolonadom stupova te na taj način rješava komunikaciju među dvjema cjelinama.

¹⁰² HR-DAZG-Odsjek za regulacije 88/1, *Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu*, Zagreb, 10. listopada 1931., str. 15

Slika 19. Osnova br. 35, *Bijeli Zagreb II*, pogled na zapad s manjim trgom između Kaptola i Dolca (DAZG)

Potonje mikro-rješenje zanimljivo je utoliko što stvara neku vrstu transparentne opne među dvjema arhitektonskim cjelinama, odstupajući od stroge razdiobe prostora i dopuštajući *prelivanje* jednog u drugi.

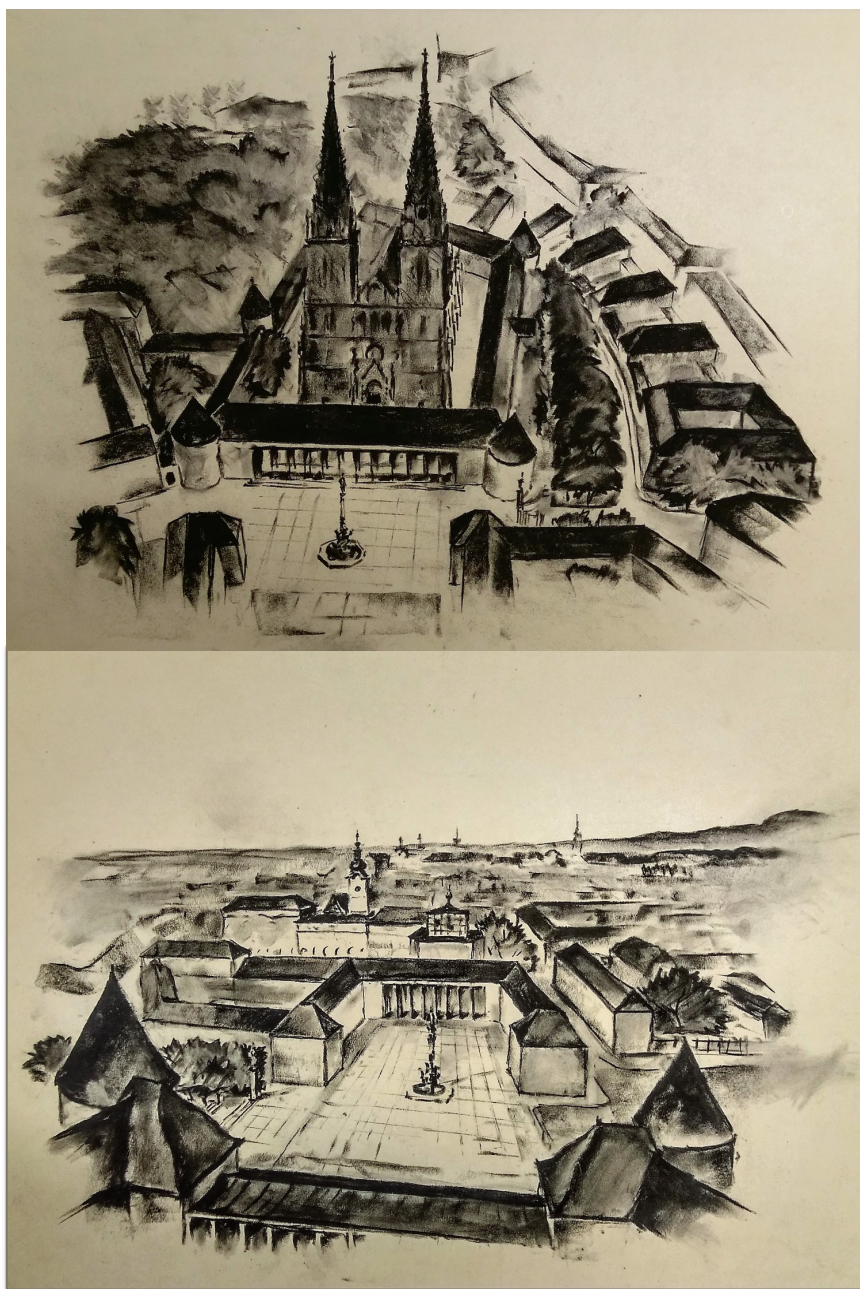
4.2.5. Osnova broj 38, geslo *Radial*

I dok je generalno ocijenjena kao vrlo jasna i obzirna prema ekonomskim smjernicama propisanim natječajem, osnova berlinskog inženjera Maxa Sauea u ocjeni općeg umjetničkog dojma zaostaje za drugim osnovama koje su ušle u uži krug¹⁰³. Uz kvalitetno planiranje prometne mreže, projekt posebnu pozornost pridaje javnim i kulturnim ustanovama. Između ostalog, predlaže smještaj likovne i glazbene akademije na području između Tuškance i Dubravkina puta, te rekreativne zone na sjevernoj obali Save.¹⁰⁴ U pogledu Kaptola, au-

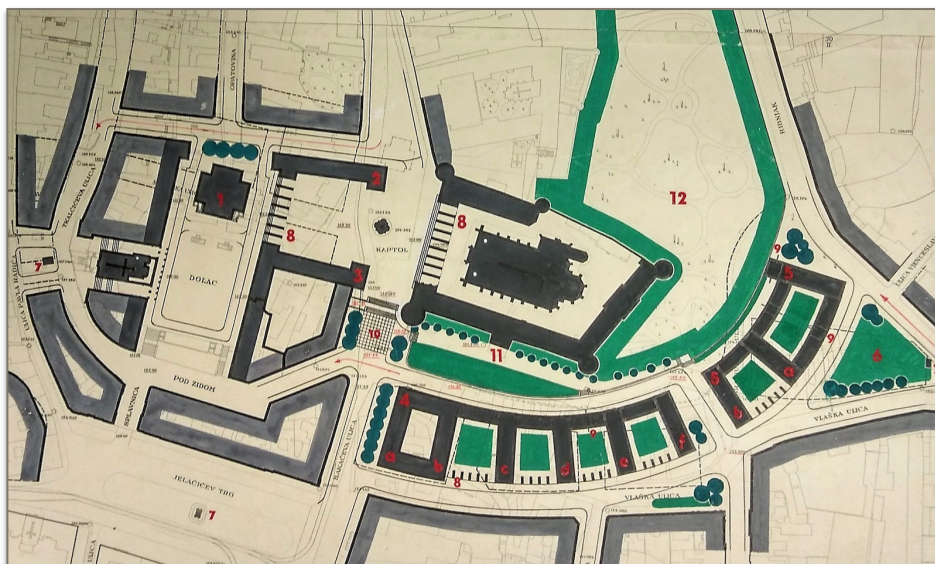
¹⁰³ isto, str. 13

¹⁰⁴ Radović-Mahečić, Štok 1997., 14

tor projektira zatvoreni ortogonalni trg kojemu se iz Bakačeve ulice pristupa stepenicama, uzpotpuno izlučivanje prometa (sl. 20). Prostor ispred katedrale odijeljen je kolonadom stupova među dvjema bočnim kulama, koja se zrcalno postavlja i na zapadnu stranu trga. K tomu je u Bakačevoj ulici, a prije stubišta prema Kaptolu, zamišljen manji popločani trg (sl. 21). Ocjenjivački sud je ovaj segment osnove odbacio kao izrazito nepovoljan, no temeljem generalnog dojma dodijeljena mu je četvrta nagrada u iznosu 47 500 dinara.

Slika 20. Osnova br. 38, *Radial*, pogledi na trg pred katedralom sa zapada i istoka (DAZG)

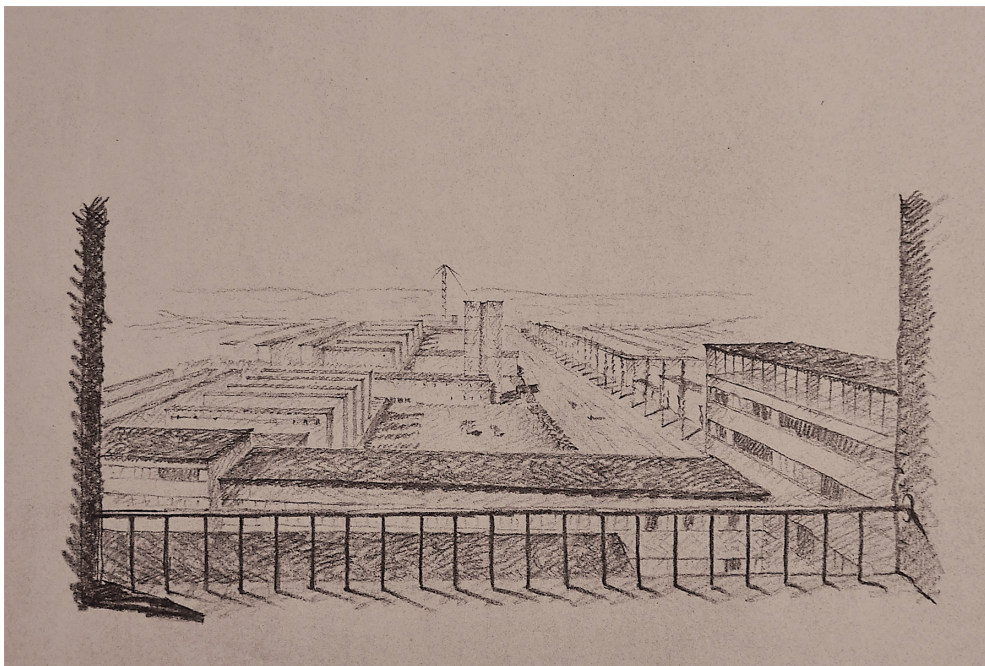
Slika 21. Osnova br. 38, *Radial*, situacija s vidljivim manjim popločanim trgom kojeg autor predviđa kao neku vrstu predvorja Kaptola u Bakačevoj ulici (DAZG)

4.2.2. Osnova br. 44, geslo *Jelačić*

Sud žirija jest da je rješenje ponuđeno u osnovi pod geslom Jelačić u cjelosti skladno i jasno, te su mu dodijelili drugu nagradu u iznosu od 100 000 dinara. Autori osnove posebnu pozornost posvetili su razradi prometnog pitanja,. U logički i funkcionalno dobro razrađenom rješenju prometa, željezničkog i cestovnog, žiri je posebno pohvalio zamisao željezničkog trokuta na Savskoj cesti.¹⁰⁵ Dodatno, autori su pozornost posvetili i projiciranju vizura iz zgrade željezničkog kolodvora na novi južni dio grada (sl. 22). O detaljima rješenja Kaptola ne možemo previše govoriti, budući da u sačuvanoj dokumentaciji ne postoje perspektive Kaptola koje je zahtijevao natječaj. Iz situacije središnjeg dijela grada te dostupne literature, jasno je tek da kod regulacije Kaptolskog trga autori ne zadiru previše u samu jezgru, prostor ispred katedrale, nego se bave prilaznim i okolnim prostorom. Zadržavaju postojeću mofrol-ogiju trga, a kao karakterističan element ističe se terasasto oblikovan novi trg niže katedrale, odnosno južno od Kaptola. Ponad nadbiskupskog dvora grade novi blok zgrada. Unatoč generalno vrlo pozitivnoj ocjeni, ocjenjivački sud nije bio previše naklonjen ovakvom pristupu, smatrajući kako autor *“ide predaleko sa projektom trga južno od Kaptola”*.¹⁰⁶

¹⁰⁵ HR-DAZG-Odsjek za regulacije 88/1, Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb, 10. 10. 1931. , str. 7-8

¹⁰⁶ HR-DAZG-Odsjek za regulacije 88/1, Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb, 10. 10. 1931., str. 8.

Slika 22. Osnova br. 44, *Jelačić*, pogled na južni dio grada iz zgrade željezničkog kolovora (DAZG)

4.2.11. Osnova broj 51, geslo *Einfach, klar, wirtschaftlich*

Rad dresdenskog profesora Adolfa Moesmanna posebno je ocjenjivački sud pohvalio zbog značajnog doprinosa konačnom rješenju željezničkog pitanja i općenito regulaciji prometa¹⁰⁷. Osnova, nadalje, s pažnjom pristupa artikulaciji južnog dijela grada zelenim površinama te javnim i sportskim građevinama, kao i stambenoj izgradnji na tom području¹⁰⁸. Kaptolu autor pristupa vrlo suzdržano i zahvate na reducira na one kozmetičke naravi. Visinska razlika između Bakačeve ulice i trga se ne prilagođava, a blago povišenom prostoru pred ulazom u katedralu se s ove razine pristupa plitkim stubištem. Prostor je ostavljen čistim, ne konstruira se spoj među zapadnim kulama, nego je uz zidine zamišljen tek otvoreni trijem.

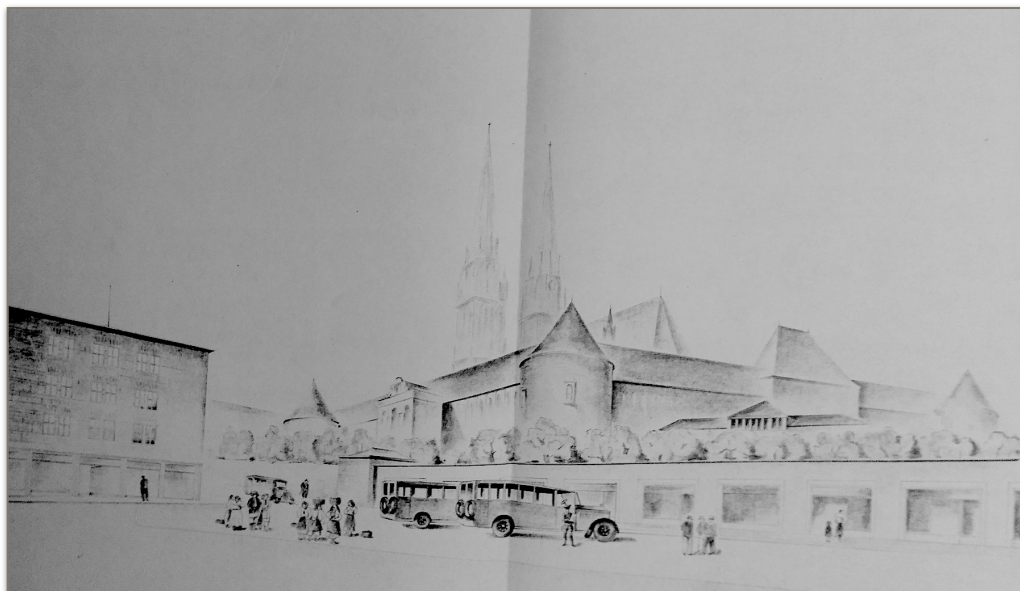
¹⁰⁷ str. 15

¹⁰⁸ Radović-Mahečić, Štok, 1997., 15

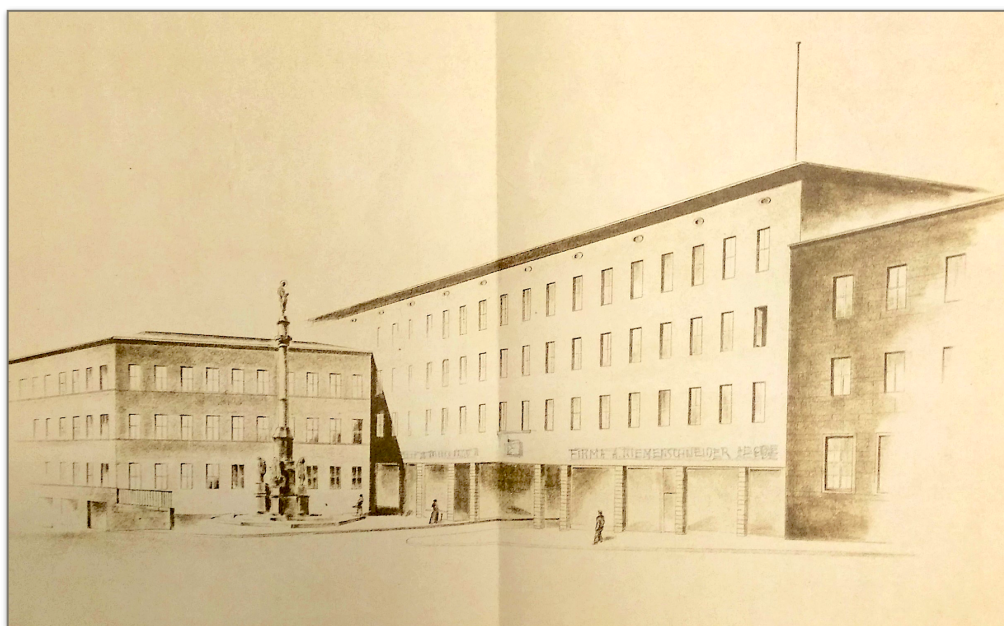
Slika 23. Osnova br. 51, *Einfach, klar, wirtschaftlich*, pogled na katedralu i trg sa zapada (DAZG)

Fokus je općenito pomaknut s inventivnog pristupa (pre)oblikovanju trga trga na rješavanje prostornih problema u korespondenciji s okolinom — Dolcem i područjem južno od katedralnog kompleksa - što se postiže interpolacijom modernističkih građevina. Trg na Dolcu proširen je prema sjeveru u Skalinsku ulicu, te je s tri strane okružen modernom novograd-

Slika 24. Osnova br. 51, *Einfach, klar, wirtschaftlich*, pogled iz Vlaške ulice s predviđenom novom zgradom i autobusnim stajalištem (DAZG)

njom¹⁰⁹. U Vlaškoj ulici, kako prikazuje perspektivni pogled s istoka (sl.), predviđena je izdužena prizemna gradnja i autobusno stajalište. Iz plana je očito da se Marijin stup premješta sa središnje pozicije u jugozapadni ugao trga, kao neka vrsta akcenta za novoizgrađeni blok na toj strani (sl.24).

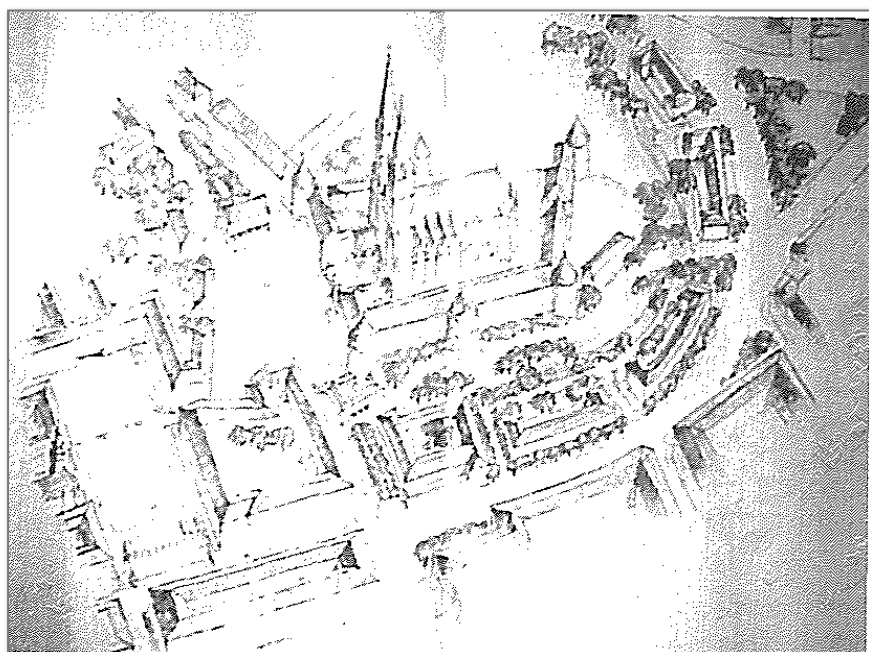
Slika 25. Osnova br. 51, *Einfach, klar, wirtschaftlich*, perspektiva na zapadni dio trga s Marijinim stupom pored novoizgrađenog bloka (DAZG)

4.2.12. Osnova broj 52, geslo *Ultima Ratio*

Preuređenje Kaptola i okolice, kako ga vide autori osnove, treba rezultirati mirnim i prostranim predvorjem pred ulazom u katedralu s jedne, te temeljitom reorganizacijom prostora južno od nadbiskupskog dvora. U pogledu trga, na prostornom proširenju sačuvane su sve stare gradnje, ali za bolje prostorno uređenje ispred zapadne fronte katedrale, pred njom su sagrađene kule, a manja javna zgrada ponovno je postavljena na mjesto bivše gradske vijećnice. U pogledu komunikacijskih pravaca, naglašena je važnost veze Vlaška-Pod Zidom, koja bi mogla imati rasterećujuću ulogu koja otvara pravac prema Ribnjaku. Autori smatraju

¹⁰⁹ isto

da je ulica Pod Zidom s estetskog i urbanističkog stajališta beznačajna i da nije potrebno održavati postojeće stanje¹¹⁰. Ocjenjivački sud nije komentirao rješenje Kaptola izneseno u radu, a ni željezničko pitanje nije riješeno na zadovoljavajući način, budući da je ekonomski neisplativo. Najveća zamjerka upućena je na račun pogrešne implementacije tzv. izgradnje u prugama, koja remeti inače dobro provedenu organizaciju građevnih objekata na području Donjeg grada¹¹¹.

Slika 26. Osnova br. 52, *Ultima ratio*, perspektivni prikaz (Radović-Mahečić, Štok, 1997., 25)

¹¹⁰ HR-DAZG-GRAD 85, Pregled natječajnih radnji, br. 53, *Ultima Ratio*

¹¹¹HR-DAZG- Odsjek za regulacije 88/1, *Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu*”, Zagreb, 10. 10. 1931., str. 17

5. SEDAM GODINA REGULACIJE

Zaključak ocjenjivačkog suda na temelju pristiglih radova nije značio i kraj rasprave o regulaciji. Opširna rasprava u skupštini Gradskog zastupstva 1932. godine rezultirala je prihvaćanjem *Skice za regulacioni plan* i *Nacrta uredbe o regulacionom planu*, koje je sljedeće godine odobrilo i Ministarstvo, te u donesene odredbe i planovi za regulaciju grada te zasebno za povijesne dijelove grada¹¹². Međutim, do konačnog provedbenog plana proći će nekoliko godina, u kojima se nastavila rasprava o regulaciji i Kaptolu, kroz projekte i stručne tekstove arhitekata, ali u izjašnjavanjem u dnevnom tisku, sve do konačne definicije *Uredbe o izvođenju regulacionog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba* 1937. godine, koja je također dočekana s kritikom. Kroz nekoliko godina neizvjesnosti po pitanju uređenja grada i povijesne jezgre, svoje idejne projekte iznijeli su, između ostalih, arhitekti Edo Schön i Milovan Kovačević, Drago Ibler i Bruno Bauer¹¹³, a svi su bili predmetom javne rasprave. Općenito govoreći, u javnom, pa i stručnom diskursu, još je uvijek očit suprotstavljen odnos klasičnije i progresivne struje, s time da potonja sve jače prodire u dogmatska načela o očuvanju starine, a u korist sveobuhvatnog prilagođavanja grada suvremenim potrebama. Ta previranja rezultirala su vrlo opsežnim repertoarom tekstova, projekata i medijskih izvještaja. U sljedećim recima izdvojit ćemo nekoliko simptomatičnih misli o regulaciji Kaptola u godinama neposredno nakon donošenja prvih uredbi, kako bismo ilustrirali evoluciju stava o prostornom uređenju ovog prostora.

5.1. 1933.: Anketa u *Novostima* i misao o očuvanju postojećeg stanja

Jedan od pokazatelja aktualnosti ove teme i izvan stručnih krugova je anketa koju su jedne od najvažnijih zagrebačkih dnevnih novina provele u listopadu 1933. godine, uoči provizornog uređenja trga pred katedralom i smještanja skulpture sv. Jurja u unutrašnjost crkve. S namjerom da širokom čitateljstvu približe problem usklađivanja novog dijela grada sa starim i potencijalna rješenja, te odgovore na pitanje »što i kako da se poduzimlje, što i kako regulirati na Kaptolu?¹¹⁴«, Novosti su se obratile nekolicini aktera regulacije grada s upitnikom te su u nekoliko brojeva prenijeli njihove odgovore. Prvi među njima bio je

¹¹² Radović-Mahečić, Štok, 1997., 20

¹¹³ Premerl, 1989., 117

¹¹⁴ Schön, 1933., 9

arhitekt Edo Schön, čije je mišljenje počivalo na tezi da generalna regulatorna osnova treba riješiti osnovne probleme grada, a to su promet i higijenski stanovi, a prostor pred katedralom urediti »samo u sklopu s rješenjem čitavog okoliša/«¹¹⁵ izbjegavajući tehniku čišćenja prostora kojem će uslijediti isključivo nova izgradnja. Schön je, nadalje, predložio strogo tehnički pristup materiji: smatrao je da u prvom koraku treba napraviti detaljni arhitektonski snimak Kaptola i okolice, a tek pristupiti izradi definitivnog regulatornog plana. Svoje mišljenje putem ankete Novosti dao je, dakako, i profesor Gjuro Szabo, neupitan autoritet u umjetničkim i pitanjima zaštite građevinskog naslijeđa, čija su razmišljanja bila dobro poznata javnosti na temelju velikog broja kritičkih tekstova koje je do 1933. godine objavio. On na samom početku kratkog razgovora s novinama kategorički tvrdi kako je »Kaptol temeljito uređen samo za smetlište!«¹¹⁶. Smatra da projekt za privremenu regulaciju Kaptola ne poštuje tradiciju i ne prilagođava se postojećem stanju, nego sve »/negira, ruši i gradi novo/«, te se na taj način protivi jedinom ispravnom postupku sanacije ovog dijela grada. Tvrdi, nadalje, da sve osnove koje grade iz temelja nikako ne mogu biti ni financijski odgovarajuće za prilike grada. Premda je svoje zalaganje za očuvanje povijesne vrijednosti kaptolskog trga još jednom pokazao s gotovo jednakim žarom kojim su bili prožeti njegovi raniji tekstovi, profesor Szabo ipak je naznačio kako regulacija Kaptola, ali i grada u cjelini, polako izmiče iz ruku njegove generacije, te će ju u cijelosti moći tek provesti »/drugi ljudi i druga vremena/«¹¹⁷.

Novosti su se obratile i Branku Šenoi, poznatom zagrebačkom umjetniku i povjesničaru umjetnosti. Šenoa je smatrao kako je osnovni problem u prekasnoj reakciji grada Zagreba po pitanju generalne regulatorne osnove. Njegovo je mišljenje da se Kaptol trebao hitno početi rješavati već po osnovi Viktora Kovačića iz 1908. godine, te da je regulacija grada upravo od Kaptola trebala započeti. Naime, s vremenom je postajalo sve jasnije da je rušenje Bakačeve kule u potpunosti je izmijenilo izgled trga, pa je većina projekata nastojala ponovno uspostaviti konstrukciju koja će definirati ovaj prostor na način na koji su to činile kula i stara metropolitanska knjižnica. Spomenici su, zaključio je Šenoa, »najbolji tumač i

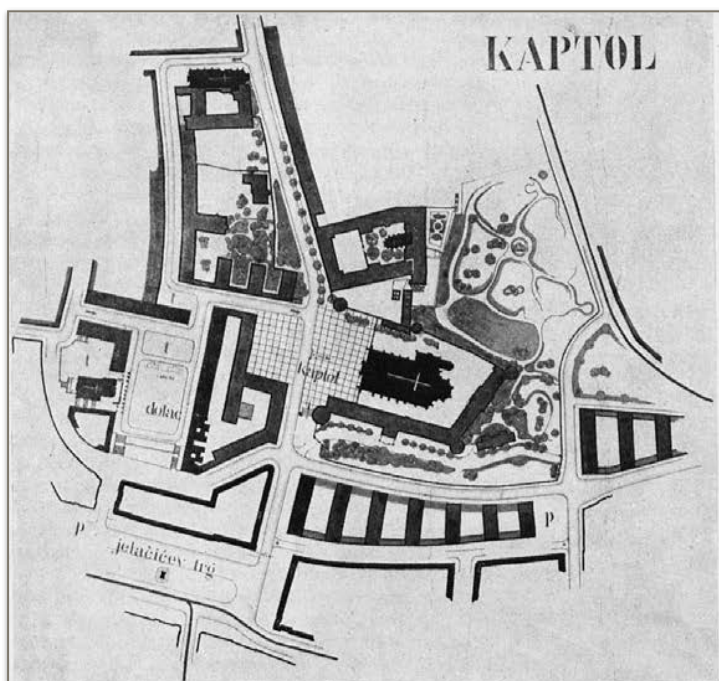
¹¹⁵ isto

¹¹⁶ Szabo, 1933., 9

¹¹⁷ isto

jezik prošlog vremena«, te je njihova prezervacija esencijalna i ne bi se smjela olako shvaćati¹¹⁸.

Na temelju intervjua sa stručnjacima, *Novosti* su krajem mjeseca objavile sažetak rasprave, nastojeći u nekoliko točaka sažeti smjernice za regulaciju. Tako su kao prvi postulat istaknuli da je potrebno bezuvjetno sačuvati povijesni izgled starog Kaptola. Sukladno uputi arhitekta Šena, precizan arhitektonski snimak trebao je biti preduvjet za pristupanju izradi osnove. Iako se zbog ekonomskih nemogućnosti u datom trenutku nije moglo pristupiti temeljitoj regulaciji, zaključak upućuje na nužnost uspostavljanja principa po kojima će se krenuti u pripreme, ali s obzirom prema postojećem stanju, što je značilo da se na Kaptolu nije smjelo rušiti i graditi modernu arhitekturu. Dalje u zaključku stoji kako trg pred katedralom treba barem malo urediti jer »/dok se po periferiji grada popravljaju ulice, ceste, uvo-
di kanalizacija, u samom centru, oko katedrale teren je ostao neuređen i na sramotu Zagreba./«, a uz to se predlaže i uklanjanje omražene crvene građevine koju je projektirao Herman Bolle. Što se tiče postavljanja spomenika u katedralu, zaključak ankete načelno po-

Slika 27. Prijedlog za regulaciju Kaptola arhitekta Zdenka Strižića objavljen u *Arhitekturi* (Strižić 1934:26)

¹¹⁸ Šenoa, 1933., 9

država ovaj postupak, prvenstveno iz poštovanja prema biskupu Jurju Hauliku i njegovu doprinosu uređenju Kaptola¹¹⁹.

5.2. 1934.: *Arhitektura* i upliv progresivnih strujanja

Dok je u izjašnjavanju stručnjaka za *Novosti* očita dosljednost u vrednovanju isključivo izvornog stanja, sljedeće, 1934. godine, pitanje Kaptola u natječaju za generalnu regulatornu osnovu Zagreba raspravljano je i u stručnom časopisu *Arhitektura* s ponešto drugačijim zaključcima. Profesor Petar Knoll bio je aktivno involviran u proces izrade osnove u periodu njezine finalizacije, budući da je kao član komisije obrađivao žalbe na regulatornu osnovu za povijesne dijelove grada. U *Arhitekturi* je njegov stav o regulaciji sažet u šest načela, s osnovnom mišlju da »U prvom redu treba sačuvati sve ono, što postoji na kaptolu i oko njega, i na svemu, što pripada njegovoj vezi, ne maknuti suvišno ni jednog kamena.«¹²⁰. Premda se načelno protivi novoj izgradnji na Kaptolu, u slučaju da do nje ipak dođe, upućuje na neutralne stilove arhitekata Kovačića i Plečnika koji »/nisu ni moderni a niti su historijska imitacija, nego se prilagođuju prilikama/«¹²¹.

I dok se profesor Knoll priklonio klasičnom načelu koje je u manje ili više jednakoj varijanti oblikovala stav struke o ovoj temi, progresivnu struju, koja je Kaptol s katedralnim kompleksom željela osuvremeniti i iznova integrirati u urbano tkivo grada, zastupali su arhitekti Strižić i Zemljak. S odmakom od nekoliko godina u odnosu na Natječaj iz 1930./1931. godine, svakako je instruktivno razmotriti urbanističku misao Zdenka Strižića, koja kombinira racionalni funkcionalizam i senzibilitet prema kontekstu. Arhitekt, koji je i sam sudjelovao nagrađenim prijedlogom *Bijeli Zagreb*, u još jednom navratu piše s modernističkog stajališta, na temelju kojeg daje lucidan komentar urbane strukture Zagreba. Osvrćući se specifično na pitanje Kaptola, naglašava ambijentalnu vrijednost i »/ladanjski

¹¹⁹ *** 1933., 8;

O pitanju skulpture sv. Jurja i njezina smještaja u katedralu izjasnio se kipar Robert Frangeš, koji je pohvalio temeljitu restauraciju koja je prethodno izvedena na djelu, te se složio sa ovim potezom. S obzirom da je Bolleov zahvat na katedrali riješio njezin interijer mnogih umjetničkih djela, bilo je poželjno barem dijelom nadoknaditi te gubitke, posebice jer se na ovaj način održavao kontinuitet djela skulptora Antona Ferkorna kaptolskom prostoru (usp. Frangeš, 1933., 7)

¹²⁰ Knoll, 1934., 18

¹²¹ isto

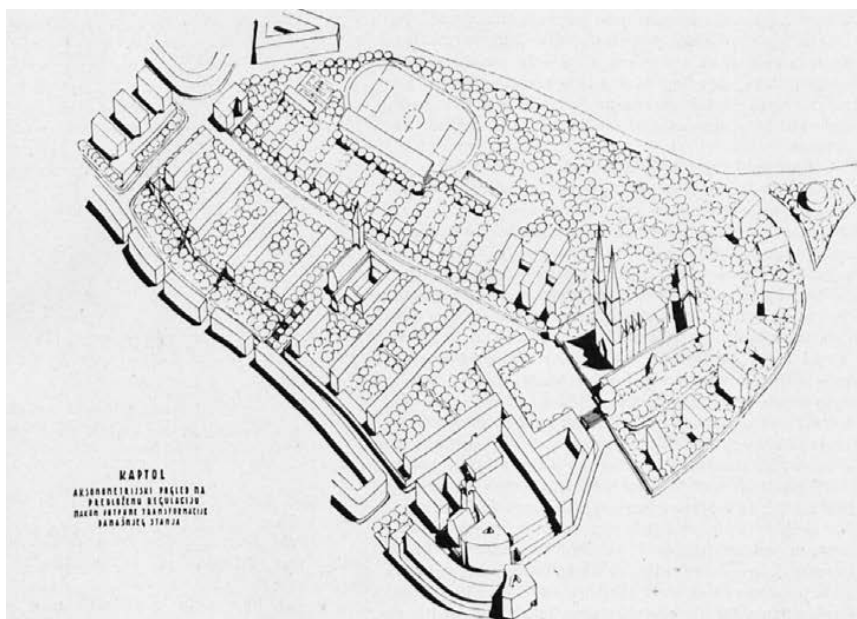
karakter/« ovog prostora koje treba »/prevesti u kulturnu formu/«. Strižić smatra da je pokušaj rekonstrukcije starih objekata na Kaptolu ultimativno besmislen i anakron, posebice u odnosu na suvremena arhitektonska i urbanistička zbivanja (sl. 27). O tome piše: »Ovi su historijski dokumenti propali (u naravi) u jedno doba, obilježeno neshvaćanjem poziva arhitekture i mi ih našim shvaćanjem više ne možemo oživiti. Ono što mi možemo nije nego da novim oblikom koji se čutljivo prilagođuje postojećem okviru, podsjetimo na propale historijske oblike i da ovim savremenim shvaćanjem dademo našoj dobi karakterističan izražaj.«¹²².

Među navedenim tekstovima posebno se ističe onaj arhitekta Ivana Zemljaka, koji je određen radikalno modernističkim pogledom na urbani razvoj povijesnog dijela grada u odnosu prema ulicama koje ga omeđuju. Arhitekt, koji je tijekom boravka u Nizozemskoj došao u doticaj i s ondašnjim avangardnim strujanjima i pokretom De Stijla¹²³, bio je jedan od nosioca modernističke arhitekture na zagrebačkoj sceni, a posebno se istaknuo na području arhitekture škola, koja je po sebi uvjetovana infrastrukturnim rasporedom i pojmom *higijene*, vrlo popularnim u terminologiji modernista. Zemljak tako ide korak dalje u odnosu na Strižićeve postavke. Njegovo se mišljenje deklarativno suprotstavlja principu *noli me tangere*, koji je zagovarao velik dio protagonista rasprave o Kaptolu, prvenstveno profesor Gjuro Szabo i profesor Petar Knoll. Zemljak sugerira potpunu reviziju ustaljenih parola, koja bi regulaciju Kaptola prevela u smisleni i suvremeni postupak, smatrajući kako pijetet prema starini ne može biti opravdanje za to da dio građana živi u oronulim kućama, te da bi »*Prekinuvši jednom sa zatečenim ulicama i parcelama kao rudimentima jednog utrnulog života, ispravno bilo, preći u ovom slučaju ravno u nekompromisnu savremenu izgradnju.*«¹²⁴. Srž problema Zemljak vidi već u izgradnji sjeverne strane Jelačićeva trga u drugoj polovici XIX. stoljeća, čije su raskošne palače sasvim nekompatibilne s trošnim izgledom kuća u ulici Pod zidom. Takvi građevni pothvati, koji nisu bili kvalitetno urbanistički planirani, nastavili su se u narednim godinama i rezultirali nerješanim prostornim odnosima i velikom disproporcijom.

¹²² Strižić, 1934., 27

¹²³ Premerl, 1989., 17 —

¹²⁴ Zemljak, 1934., 20

Slika 28. Prijedlog regulacije Kaptola arhitekta Ivana Zemljaka objavljen u *Arhitekturi* (Zemljak 1934., 23)

U svojem prijedlogu, iznesenom u tekstu, većinu elemenata koncentrira oko katedrale kao najistaknutijeg objekta na trgu, te na cijelo kaptolsko područje primjenjuje pravilan raster, a za artikulaciju pravilnog rastera upotrebljava element zelenih površina i drvoreda, koji omogućavaju varijacije u prostornoj i vizualnoj artikulaciji (sl. 28). Krajnji cilj je da ova osnova uvaži sve aspekte života u gradu, a ne samo reprezentativni karakter prostora oko katedrale, te da bude ekonomski kvalitetno osmišljena kako bi se poticala nova izgradnja, a troškovi pritom zadržali u razumnim granicama.¹²⁵ Trg je pravokutan, omeđen sa zapadne strane dugim nizom peterokatnih stambenih zgrada. Arhitekt posebno naglašava problematiku stare Vlačke ulice, koja je u svojem tadašnjem stanju bila u potpunosti neadekvatna za suvremene životne potrebe, te zahtijeva cjelovitu novu izgradnju. Ni Kaptolska ulica za Zemljaka ne posjeduje *cjelovitu ljepotu*, nego je s vremenom izgubila svoj izvorni karakter pa to nije više »/niz tihih kurija (...) Nekad patriarhalna prostrana dvorišta danas bruje malim industrijskim pogonima. U tom naselju ne stanuju samo crkveni dostojanstvenici./«¹²⁶, stoga ne vidi smisla u nastojanju da se njezina dispozicija očuva.

¹²⁵ isto, str. 23

¹²⁶ Zemljak, 1934., 22

5.3. 1935. — 1936.: prema konačnoj regulaciji

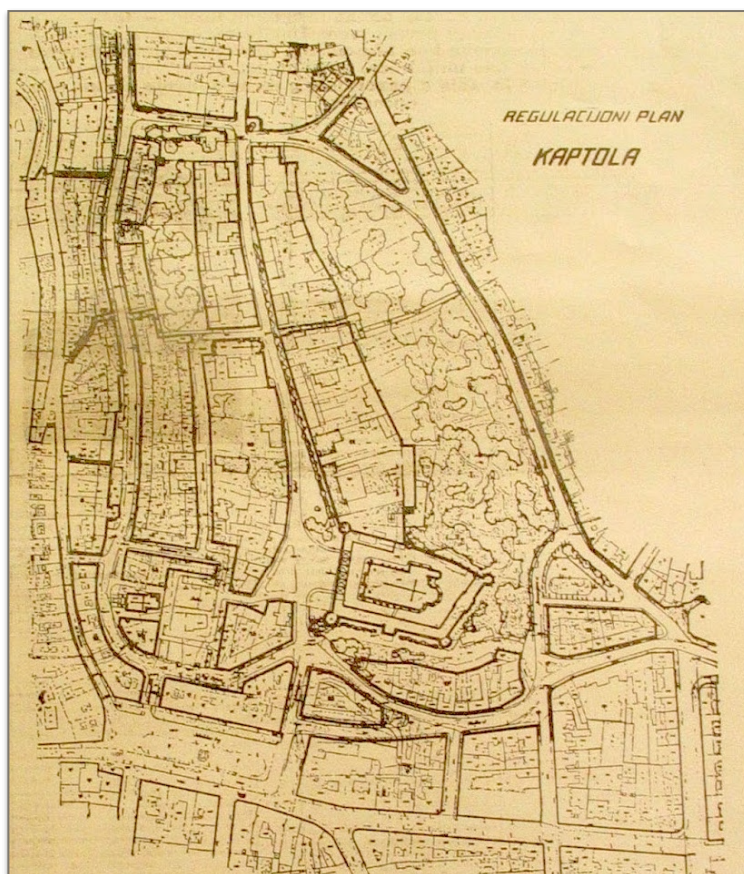
U godinama neposredno pred donošenje konačne regulacije, treba spomenuti i dva prijedloga koja su ponuđena u godinama 1935. (arhitekti Edo Schön i Milovan Kovačević) i 1936. (osnova Gradskog građevnog ureda). Obje osnove bile su javno prikazane i polučile su, dakako, reakciju javnosti. Napose je osnova Eda Schöna i njegovog mladog suradnika, arhitekta Milovana Kovačevića, uzburkala stručnu javnost. Teorijski dio objavljen je u ilustiranoj brošuri 1935. godine¹²⁷. S obzirom da je Kaptol tada još uvijek bio neriješeno pitanje, a u to

Slika 29. Perspektivni pogled na katedralu iz Bakačeve ulice, Edo Schön i Milovan Kovačević, 1935. (<http://kgalovic.blogspot.com/>, pregledano 10.09.2018)

vrijeme završena je nivelacija Bakačeve ulice i trga, arhitekti su odlučili dati svoj prijedlog regulacije, dok je proces formuliranja konačne regulatorne osnove na temelju provedenog međunarodnog natječaja još uvijek trajao. U tekstu arhitekti kritiziraju dosadašnje postupanje u regulaciji, posebno ističući disparatnost između regulacije Kaptola i Dolca, koji bi trebali funkcionirati kao dvije zasebne, ali međusobno povezane cjeline. Sam trg ponovno poprima zatvoreni karakter, bivajući sa sjeverne strane zagrađen građevinom u visini sjemenišne zgrade (sl. 29). Uz južni zid nabiskupskog dvora osnova predviđa stambenu ulicu, koja se gradnjom mora prilagoditi nazočnom ambijentu. Rješenje prostora pred katedralom oslanja

¹²⁷ usp. Schön, 1935.

Slika 30. Regulatorni plan kaptola Gradskog građevnog ureda iz 1936. godine (*Jutarnji list*, 23.08.1936, 19)

se, međutim, na uhodane obrasce: projektiran je uzdignuti popločani trg koji »iskače poput Akropole od svog okoliša/«¹²⁸, pristupa mu se stepeništem iz Bakačeve ulice, a dvije zapadne kule spojene su zidom rastvorenim trijemom. U pogledu šireg okoliša trga zahtijevaju prije svega prometnu regulaciju ulica, a izgradnja je provedena u strogo ortogonalnim blokovima.

Prijedlog je bio izložen javnosti tijekom godine, a na njega su se u svojim tekstovima osvrnuli stručnjaci. Arhitekt Aleksandar Freudenreich pohvalio je osnovu poglavito zbog rješenja prostora pred katedralom, koje je ocijenio najzrelijim do tada¹²⁹, no arhitekt Marko Vidaković u svojem je osvrtu u *Novostima* upravo taj segment osnove najviše kritizirao, skrećući pozornost na neobziran odnos prema zatečenom ambijentu, koji je u praksi izašao iz granica predviđenih elaboratom autora osnove¹³⁰. Pogledamo li unatrag, u prijedlogu iz 1935.

¹²⁸ Schön, 1935., 10

¹²⁹ Freudenreich, 1935., 11

¹³⁰ Vidaković, 1935., 12

godine mogu se zaista detektirati prežici Kovačićeve antologijskog projekta — varijacije na temu *atrium ecclesiae*, istaknutog platoa pred katedralom, bile su, dakle, prisutne i gotovo trideset godina nakon prvog natječaja. Među kritičarima ovog projekta bio je i arhitekt Zemljak, koji je podržao izložbu smatrajući da javni uvid može povoljno dijelovati na konačno rješenje kaptolskog pitanja, ali sam prijedlog ocijenio je suzdržano. Posebno mu je zamjerio prenamaglašenu horizontalnost i gradnju u zatvorenim blokovima, koji bi prema njegovu mišljenju narušili karakterističnu heterogenost područja Kaptola i u krajnjoj liniji doveli do arhitektonskog kaosa¹³¹. Zemljak se i dalje čvrsto držao svojih stajališta, dajući općenitu uputu prema kojoj za pravovaljano rješavanje kaptolskog pitanja »*Treba naći sretnu sredinu između prošlosti koja nas očarava kao uspomena i budućnosti koja nas obvezuje kao dužnost.*«¹³².

Godinu dana kasnije, Gradski građevni ured uredio je preliminarni prijedlog o regulaciji Kaptola o čemu je, zbog velikog interesa javnosti za pitanje Kaptola, izvijestio i *Jutarnji list* (sl. 30). U naslovu se kratko navodi kako je »/zadržano je uglavnom sadanje stanje - spoj između Bakačevih kula - trg pred katedralom i na Dolcu/«¹³³. Sav prolazni promet koji se ne zadržava na Kaptolu preusmjeren je na Tkalčičevu i današnju Cesarčevu ulicu. Ograđivanje zapadnog pročelja katedrale do ovog trenutka se gotovo podrazumijevalo, pa se ni ovdje ne dovodi u pitanje¹³⁴.

¹³¹ Zemljak, 1935., 59

¹³² isto, str. 58

¹³³ 1936.a, 19

¹³⁴ isto;

Premošćivanje prostora između zapadnih kula svojevrstan je leitmotiv dvaju urbanističkih projekata, također iz 1936. godine, koji se u tom pogledu odlikuju ponešto kreativnijim rješenjem - arhitekt Bruno Bauer u artikulaciji otvora na poprečnoj građevini koristi motiv Vinkovićeve portala, značenjski snažnog elementa koji se izravno poziva na prefabrikaciju katedrale krajem XIX. stoljeća, kada je izvorni portal uklonjen sa zapadnog pročelja (usp. Bauer, 1936., 209-217). Za razliku od Bauera, koji je dao dodatan sloj simbolike, progresivni Drago Ibler odlučio se za otpor definiranim parametrima za uređenje prostora pred katedralom, pa je odstupio od spajanja kula, ostavljajući prostor pred zapadnim pročeljem otvorenim. I u oblikovanju trga Ibler slijedi funkcionalističke smjernice, pa ispravlja organski oblik sjeverne ulice i samog trga, dotjerujući ga do pravilne pačetvorine (usp. 1936.b, 12). Komparacija osnovnih elemenata ovih dvaju prijedloga daje naslutiti da se teorijska previranja još uvijek nisu ustabilila, te da je podjela na moderni eklekticism i strogu funkcionalnost još uvijek prisutna.

5.4 Uredba o izvođenju regulacijskog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba (1937.)

Nakon dugog vijećanja i mnogobrojnih prijedloga, te uz izuzetan interes javnosti za ovo pitanje, 23. prosinca 1937. godine donesen je na sjednici Gradskog vijeća konačni prijedlog za regulaciju povijesnih dijelova Zagreba - Kaptola i Gornjeg grada. Granica između dviju cjelina povučena je Radićevom ulicom do Krvavog mosta, a od Krvavog mosta dalje na sjever posred građevnih blokova između Radićeve i Tkalčićeve ulice¹³⁵. Uredba izrijekom zahtijeva da se sva nova građenja i prigradivanja u ovim dijelovima grada po svim parametrima usklade s postojećim stanjem, a prije izvedbe svaki se građevinski zahvat bez iznimke pismeno prijavi Gradskom poglavarstvu na odobrenje, uz detaljnu elaboraciju planiranih radova. Propisi za izgradnju podijeljeni su na one za *cijelo zaštićeno područje, propise za izgrađivanje blokova na prijelazu iz historijskih u nove dijelove grada*, te *propise za izgrađivanje blokova s posve historijskim karakterom*¹³⁶. Nema prevelikih izmjena u odnosu na osnovu Gradskog građevnog ureda iz 1936. godine. Ipak, u kratkom tekstu o Kaptolu priloženom uz propise o izgradnji moguće je detektirati najvažnije točke regulacije, ali i promotriti ih u odnosu na prijedloge iznesene u prethodnih sedam godina.

U opisu stanja na Kaptolu, tekst Odredbe neizbježno se dotiče rušenja starih objekata i podizanja nove katedrale, čija je *»stroga aksijalna simetrija, nastala podizanjem drugog zvonika i kasnijim rušenjem Bakačeve kule, Kaptolu strana.«*¹³⁷. Ipak, dominira stav o suverenosti Kaptola, čiji je povijesni, ambijentalni i nadasve simbolički karakter nadvladao sve pokušaje disrupcije. U skladu s time, regulacija predmnijeva rehabilitaciju ovog prostora ublažavanjem posljedica spornih izmjena te unaprjeđenjem stambene i prometne situacije. Ideja pregradnje između zapadnih kula perzistira, te je predviđena i Uredbom, kao osnovni način za rekonstrukciju odgovarajućeg oblika i veličine trga, budući da *»široko položeni sklop zgrada ispred Katedrale zahtijeva trg koji je protegnut u smjeru kojim se protežu i*

¹³⁵ HR-DAZG-10-GRAD 86, Uredba o izvođenju regulacionog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba, str. 2

¹³⁶ isto, str. 2

¹³⁷ isto, str. 3

*zgrade./«*¹³⁸. Dalje je u tekstu istaknuto kako otvaranje pogleda na katedralu i nadbiskupski dvor s Jelačićeva trga nije poželjno, jer se također kosi s urbanističkom naravi Kaptola. Projekt tržnice na Dolcu definiran je kao izrazito nepovoljan, budući da svojim prevelikim volumenom nespretno nasjeda u skromno mjerilo kaptolskog prostora. Uredba sugerira zaustavljanje širenja trga na Dolcu i zatvaranje sjeverozapadnog ugla kojim bi »/*dobio trg dijagonalnu tendenciju, koja odgovara potrebi pješačkog prometa i radijalnoj tendenciji Kaptola./«*¹³⁹. Vrlo važno pitanje prometne regulacije riješeno je na način predložen u ranijoj varijanti Gradskog građevnog ureda iz 1936. godine, preusmjerenjem na Tklačićevu i *ново проектирану* (današnju Cesarčevu) ulicu.

Također, Uredba nalaže prilagodbu svih postojećih zdanja pravilima nove regulacije, čak i pod cijenu eksproprijacije građevina, ukoliko zahtjevi regulatorne osnove ne budu ispoštovani¹⁴⁰. Ova stavka izazvala je negodovanje i niz žalbi stanovnika Gornjeg grada, napose vlasnika kuća u Demetrovoj, Visokoj i Tomičevoj ulici. Stoga je za rješavanje žalbi formirano posebno povjerenstvo koje je okupilo, između ostalih, arhitekta Ignjata Fischera, Dragu Iblera, Stjepana Planića i Zvonimira Vrkljana te profesora dr. Petra Knolla¹⁴¹. Sam profesor Knoll izrazio je neslaganje s pojedinim zaključcima u detaljnoj studiji naslovljenoj *Stari Zagreb i regulatorna osnova*, koju je priložio uz žalbu na regulatornu osnovu za historijske dijelove grada u travnju 1938. godine¹⁴². Studija prof. Knolla predstavlja konciznu, ali vrlo stručnu i analitičku ocjenu cjelokupnog rada na regulatornoj osnovi za povijesne cjeline i te ističe njezine potencijalne manjkavosti.

Knoll započinje s tri temeljna načela čija je svrha obrazložiti važnost očuvanja ambijentalne vrijednosti stare gradske jezgre. Prvo načelo zahtijeva beskompromisnu konzervaciju Kaptola i Gornjeg grada kao najstarijih povijesnih cjelina u gradu Zagrebu; drugo načelo definira konzervaciju kao cjeloviti, urbanistički postupak, a tek onda pojedinačan prisutp

¹³⁸ isto

¹³⁹ isto, str. 4

¹⁴⁰ isto, str. 2

¹⁴¹ HR-DAZG - 10 - Odsjek za regulacije 80/1, Žalbe na regulacionu i konzervatorsku osnovu za historijske dijelove grada

¹⁴² HR-DAZG - 10 - Odsjek za regulacije 80/1, Dr. Petar Knoll: Stari Zagreb i regulatorna osnova, 09.04.1938.

građevnoj baštini; trećim načelom pojašnjava Knoll kako je »/Stari grad jedna specijalna provincijalna tvorevina i u pogledu njegove urbanističke cjeline i u pogledu pojedinačnih mu zgrada./«¹⁴³. Polazeći od ovih postavki, autor definira nekoliko osnovnih problema u pogledu regulatorne osnove za povijesne dijelove grada, gorljivo zastupajući potpunu konzervaciju starog grada pod parolom »/Ostavite Stari Zagreb na miru, kako ste ga pronašli, a mijenjajte samo ono što je nužno./«¹⁴⁴. Veliku pozornost posvećuje regulaciji Gornjeg grada u kojoj problem vidi u nepoštovanju prema povijesnoj vrijednosti karakterističnih uskih, nepravilnih ulica, kao i tretmanu pojedinačnih građevina, koje se nesmotreno prilagođavaju kolnom i pješačkom prometu. Generalno, Knoll je protiv interpolacija moderne arhitekture u povijesnu jezgru¹⁴⁵, dosljedno slijedeći misao koju je zastupao tijekom sedam godina regulacije, i odlučno odbacujući premisu o *nehigijeni* koju bi prouzrokovala konzervacija¹⁴⁶. Što se tiče specifičnih *kaptolskih problema*, u prvom redu to je tržnica na Dolcu koja je, kako je ranije istaknuto, nepovratno poremetila sklad biskupskog grada. Ipak, tržnica je bila dijelom postojećeg stanja koje je velikim dijelom bilo ireverzibilno, te je jedina preostala metoda sanacije bilo sprječavanje daljnjeg širenja trga na Dolcu, kako je predlagala i Uredba iz 1937. godine¹⁴⁷. No, prijedlog parkiranja poteza kurija duž Kaptolske ulice bio je konkretan regulacijski potez, a Knoll ga smatra potpuno pogrešnim, braneći specifičnu kvalitetu ovog sustava izgradnje i povijesnu slojevitost kurija, koju bi artificijelne zelene površine anulirale¹⁴⁸. To je ujedno u potpunoj suprotnosti s trećim temeljnim načelom koje se odnosi na provincijalnost urbanističkih cjelina Kaptola i Gornjeg grada u smislu »/čednog mjerila gradskog plana i njegovih trgova i ulica/«¹⁴⁹.

¹⁴³ isto, str. 1

¹⁴⁴ isto, str. 12

¹⁴⁵ isto, str. 13

¹⁴⁶ usp. Knoll, 1933., 124-140; 1934., 17-18.

¹⁴⁷ HR-DAZG-10-GRAD 86, Uredba o izvođenju regulacionog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba, str. 2

¹⁴⁸ HR-DAZG-10-GO-80/1, Stari Zagreb i regulatorna osnova, žalba prof. Petra Knolla, 1938., str. 8

¹⁴⁹ isto, str.

7. EPILOG: SUDBINA KAPTOLA OD TRIDESETIH GODINA DO DANAS

Pri izradi regulatorne osnove za grad Zagreb, kao i zasebne osnove za povijesne dijelove grada primijenjena su »/moderne priznate zasade o izgradnji gradova/« s posebnim obzirom prema suvremenim potrebama grada i njegovom očekivanom populacijskom rastu¹⁵⁰. Ipak, nadolazeći drugi svjetski rat i politička situacija 1941. — 1945. onemogućili su provedbu planova i načela koja su s velikom pažnjom razvijana gotovo sedam godina, te se neki od njih nisu u cijelosti izveli odnosno implementirali do danas. Kako smo ovaj tekst započeli kratkim pregledom događanja koja su Natječaju prethodila, tako ćemo ga i privesti kraju uz nekoliko riječi o stanju ove urbanističke cjeline kroz predstojeća desetljeća.

Nakon međunarodnog natječaja za generalnu regulatornu osnovu Zagreba iz 1930./1931. godine, izgradnja Zagreba nastavila je u smjeru strateškog razvijanja mreže *urbanih otoka* koja je uključivala stambena naselja i obrazovne ustanove i djelovala kao mikročvorišta modernizacije¹⁵¹. Međutim, Kaptol je u poslijeratnom planiranju grada zapostavljen, a ambijentalna vrijednost, koja je bila *conditio sine qua non* za uređenje Kaptola nakon rušenja s prijelaza stoljeća, s vremenom je napuštena. Politička smjena 1945. godine i modernizacijski procesi koje je provodila nova vlast dali su zamah gradogradnji i nekoj vrsti *deklarativnog urbanizma*. U takvoj situaciji povijesni spomenici, pa tako i povijesne cjeline Kaptola i Gornjeg grada, smatrali su se rudimentima prošlog vremena kojima se naprosto nije posvećivala prevelika pažnja¹⁵². To je rezultiralo gotovo potpunom devalvacijom ovog prostora i dovelo do situacije u kojoj je trg pred katedralom sveden na parkiralište, što nikako nije primjereno s obzirom na njegov karakter. Takvim je bio do devedesetih godina XX. stoljeća, kada je ova funkcija reducirana samo na zapadnu stranu trga¹⁵³.

Premda je Kaptol 1965. godine uveden u *Registar nepokretnih spomenika kulture*¹⁵⁴, već nekoliko godina kasnije zaprijetila mu je opasnost. Generalni urbanistički plan iz 1971. godine pokrenuo je novi val pobune struke i akciju *SOS za baštinu za Stari Zagreb*, kojom su

¹⁵⁰ Radović-Mahečić, Štok, 1997., 24

¹⁵¹ Blau, Rupnik 2007., 144

¹⁵² usp. Špikić, Gorup, 2017.,

¹⁵³ Šimpraga 2006., 40

¹⁵⁴ Benić-Hlebec 1977., 84

zagrebački povjesničari umjetnosti, arhitekti i konzervatori kroz niz manifestacija i izložbi nastojali ukazati na zabrinjavajući tretman povijesne i kulturne baštine grada¹⁵⁵. Bio je to svojevrsan alarm za uzbunu, koji je jasno i javno ukazao na »/rušilački atak na Gornji grad i Kaptol koji su ugroženi bezdušnim tehnicističkih razaranjima prometnim sistemima rješavanih samo jednom, zastrašujućom logikom momentalne rentabilnosti./«¹⁵⁶. Ni u drugoj polovici stoljeća prostor Kaptola nije, dakle, doživio nužno potrebnu revitalizaciju i implus za obnovu, očuvanje i pravovaljanu prezentaciju fizičke i simboličke slojevitosti povijesnog prostora¹⁵⁷. Kao takav - nedovršen, nejasan i zaboravljen - dočekao je novi milenij¹⁵⁸.

Najrecentniji pokušaj regulacije Kaptola bio je *Natječaj za idejno arhitektonsko-urbanističko rješenje Kaptola* raspisan 2008. godine¹⁵⁹. Najupečatljivija komponenta prvonagrađenog prijedloga, rada autora Marina Mikelića, Tomislava Vreša i Josipa Jerkovića, je korištenje podzemlja Kaptola za različite kulturno-umjetničke namjene, kao što je izlaganje predmeta iz riznice katedrale, a komunikacija s trgom pred katedralom ostvarena je nekom vrstom prozora, perforacijama oblika nepravilnih mnogokuta¹⁶⁰. *Put u podzemlje* slijedili su i neki drugi natjecatelji, a struka je rezolutno odbacila pomisao o kopanju pod katedralom, ističući kako bi jedina opravdana svrha za takav pothvat bilo provođenje arheoloških istraživanja na ovom prostoru, koja su itekako potrebna i koja bi zasigurno rezultirala relevantnom

¹⁵⁵ Među predvodnicima akcije bili su Snješka Knežević, Tomislav Premerl i Antoaneta Pasinović, a u cijelosti je problematizirana u broju 160/161 časopisa *Arhitektura* iz 1977. godine.

¹⁵⁶ Premerl 1977., 11

¹⁵⁷ detaljnije o tome usp. Dakić, 1977., 86-96

¹⁵⁸ Zanimljiva i u potpunosti kotradiktorna je činjenica da pri tome zagrebačka katedrala, kao definirajuća vertikala trga ali i ključan element amblematske slika Zagreba, ostaje simbolom grada i u kontinuitetu je predmet konzervacije, do te mjere da je njezine tornjeve zaista teško vidjeti bez skela. Pritom se neizbježno postavlja pitanje, kako to da okolni prostor, umjesto da u konzervaciji bude integralni dio urbanističke cjeline Kaptola, biva ignoriran i prepušten slučaju, ili promišljan na način koji je potpuno neobziran prema historijatu prostora i svim lekcijama koje je generiralo XX. stoljeće, između ostalih i natječaj koji je predmet ovoga rada.

¹⁵⁹ Posljednjih dvadesetak godina donijelo je u smislu šireg okoliša Kaptola značajnije izmjene. Tu treba istaknuti prije svega stambeno-poslovnu zgrada Ban centra, čiji je volumen potpuno okupirao blok Cesarčeva-Kurelčeva-Jurišićeva-Jelačićev trg i koja je neupitno predimenzionirana za mjerilo prostora u koji je interpolirana (2011. godine) te novoformirani trg Europe (završen 2013. godine). Ove intervencije nažalost nisu ostvarile urbani potencijal prostora neposredno uz povijesnu jezgru grada, niti su isti naročito afirmirale, što bi svakako trebao biti jedan od preduvjeta arhitektonskih i urbanističkih projekata koji zadiru u ovo područje.

¹⁶⁰ <http://www.d-a-z.hr/hr/natjecaji/rezultati/natjecaj-za-izradu-idejnog-urbanisticko-arhitektonskog-rjesenja-uredenja-kaptola-u-zagrebu>, pregledano 17.09.2018.

građom¹⁶¹. Rezultate natječaja je u svojem osvrtu, kojeg možemo promatrati i kao *plaidoyer* za buduće intervencije, izuzetno analitički i kritički prikazala Željka Čorak, ističući pritom nekoliko ključnih elemenata za razumijevanje kompleksne situacije, a koji se odnose i na predjele u neposrednoj blizini katedrale, i čije je oblikovanje, iako esencijalno za sveukupno uređenje Kaptola i *auru ovog prostora*, često promatrano kao sekundarni dodatak. U tom pogledu autorica posebno ističe pitanje površine na uglu Bakačeve i Cesarčeve ulice kao prostora s velikim potencijalom za artikulaciju specifične *arheologije vidika* odnosno otvaranja pogleda na zvonike katedrale i drvena začelja Stare Vlaške ulice¹⁶². Nadalje, kritizira i pokušaje agresivnog nastojanja ostvarivanja komunikacije probijanjem zidina katedralnog kompleksa, naglašavajući ponešto historicističku narav takvih prijedloga¹⁶³. Pritom odjekuje misao autorice, iznesena još 1988. godine, prema kojoj »/problem trga nije u ponovnom zagrađivanju bitnoga prostora, nego u artikulaciji motrišta./«¹⁶⁴.

U svakom slučaju, natječaj je, kao i mnogi raniji, prošao bez realizacija. Točno stotinu godina nakon prvog pokušaja regulacije Kaptola, bilo je jasno da su se nastojanja oko regulacije najreprezentativnijeg prostora grada Zagreba iscrpila, izgleda, u pokušaju udovoljavanja nadležnim strukturama s jedne, i tendencijama ka *grandioznim* projektima, koji nerijetko uključuju destrukciju postojećeg stanja, s druge strane. Današnji Kaptol treba promatrati kroz prizmu svega navedenog. U konstelaciji polovičnih rješenja, neodlučnosti (ili netransparentnosti?) i perpetuiranog sukoba *starog* i *novog*, trg postupno doživljava transformaciju od mjesta izvanredne simboličke snage i izuzetno građanskog karaktera koje je stoljećima posjedovao, u ono što bismo mogli opisati konceptom *nemjesta*¹⁶⁵ - autističnim, tranzitnim prostorom ispražnjenim od sadržaja i značenja, koji ne uspijeva ostvariti svoju urbanu funkciju.

¹⁶¹ Čorak, 2008., 6

¹⁶² isto, str. 8

¹⁶³ isto, str. 9

¹⁶⁴ Deanović et al., 1988., 300

¹⁶⁵ usp. Augé, 2001.

8. ZAKLJUČAK

Ukazali smo, dakle, na povijesne, ekonomske i demografske okolnosti koje su zahtijevale sveobuhvatan natječaj i uređenje grada Zagreba, kao i vitalnu snagu onodobne struke koja ga je iznijela, pri čemu je možda upravo arhitektura »/u tim teškim društveno-političkim uvjetima bila za arhitekte u Hrvatskoj uporište razumnog djelovanja za dobrobit društva i pojedinca/«¹⁶⁶. Rušenja na Kaptolu, kao i preobrazba stolne crkve snažno su polarizirali stručnu, ali i opću javnost, a rasprave o katedrali i prostoru pred njom postat će bojno polje hrvatske arhitektonsko-urbanističke misli tijekom cijeloga XX. stoljeća. Uz neriješenu situaciju na za Zagreb povijesno najvažnijem prostoru, zahtjevi suvremenog grada do tridesetih godina već su odavno premašili uvjete po kojima je grad funkcionirao, što je zahtijevalo reakciju. Natječaj iz 1930./1931. godine bio je to veliki događaj za razvoj grada, a u pogledu Kaptola pred arhitekte je postavio zahtjevan zadatak interpretacije kompleksne semiotike i urbanističke logike tog prostora.

U formalnom pogledu, najbitnije pitanje bilo je vezano uz otvaranje prostranog trga pred crkvom. Velik broj prijedloga išao je u smjeru ortogonalnog, popločanog platoa koji je *korigirao* nepravilan oblik dotadašnjeg trga u skladu s formalističkim tendencijama, dok se manji broj njih odlučio za afirmaciju karakteristične heterogene morfologije Kaptola. Također, dualnost namjene utemeljena u stoljetnom korištenju trga zahtijevala je neku vrstu fizičke razdiobe reprezentativnog prostora za religijske ceremonije i onog svjetovnog, gradskog Kaptola, na koji je stoljećima služio kao tržište i okupljalište građana Zagreba. Spajanje zapadnih kula, koje su nakon rušenja središnje, Bakačeve kule, postale tek ilustrativne flankirajuće strukture, bio je važan uvjet propisan Natječajem. Njemu su udovoljili gotovo svi natječajni prijedlozi koji su se ozbiljnije prihvatili kaptolskog pitanja, pa se u lepezi rješenja nalaze različite namjenske zgrade, trijemovi, lateralni produžeci kula i slično. Naposljetku, regulacija okolnih, a za funkcioniranje Kaptola ključnih prostora — Dolca s Tkalčićevom, Radićevom i ulicom Pod zidom te dijela ponad nadbiskupskog dvora — bila je ključna za integriranje stare jezgre i prostor i funkcije suvremenog grada, pa je i ona polučila zanimljivim zamislima o izgradnji novih blokova potezom Vlaške ulice i upisivanju novih namjena u taj prostor.

¹⁶⁶ Radović-Mahečić, 2007., 45

Premda je moderni pristup načelno zadovoljio uvjete Natječaja, niti jedan prijedlog nije nagrađen prvom nagradom, ali je nekoliko nagrađenih i otkupljenih osnova inkorporirano u konačne smjernice za regulaciju povijesnih dijelova grada 1937. godine. Ipak, rasprava se tu nije zaustavila, jer je još uvijek bilo zastupnika potpune konzervacije povijesne cjeline i svojstvenog joj ambijenta, kako je pokazao prije svega profesor Petar Knoll u svojoj žalbenoj studiji.

Drugi svjetski rat zaustavio je realizaciju regulatorne osnove, a daljnji naponi u tom smjeru bili su usmjereni Nakon Drugog svjetskog rata, koji je zaustavio realizaciju regulatorne osnove, U skladu s političkim prevratom koji je donijela 1945. godina, vladajuća ideologija svoje je napore usmjerila ka ekstenzivnoj gradogradnji i prilagođavanju grada ideološkom konstrukt *novog čovjeka*, a povijesni dijelovi grada duže vrijeme nisu bili predmetom angažmana. U tijeku druge polovice XX. stoljeća došlo je do rastakanja poimanja urbanizma kao sustavnog, interdisciplinarnog planiranja prostora u njegovoj fizičkoj, društvenoj i simboličkoj cjelovitosti, o čemu svjedoče brojni primjeri loših interpolacija, neodržive izgradnje i neiskorištenih potencijala pojedinačnih arhitektonskih ostvarenja, kao i urbanističkih nedorečenosti i *odgođenosti* u suvremenoj zbilji grada. Sam Kaptol, koji više od jednog stoljeća predstavlja *rak-ranu* zagrebačkog urbaniteta, tijekom tog razdoblja u fokus regulacije došao je još nekoliko puta, međutim ti pokušaji nisu polučili značajne rezultate. Time se potvrđuje premisa da su Natječaj iz 1930./1931. godine i posljedična regulatorna osnova svakako među najkvalitetnijim primjerima tretmana povijesnih cjelina iz povijesti zagrebačkog urbanizma XX. stoljeća.

POPIS LITERATURE I ARHIVSKIH IZVORA

1. ***(1930.) *Natječaj za izradu generalne osnove za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba - Podaci i smjernice*. Tisak zaklade narodnih novina, Zagreb.
2. ***(1931.) Uvodne besede. *Arhitektura*, 1, 1, Ljubljana.
3. *** (1933.a) Kako da se regulira Kaptol: Spor oko spomenika sv. Jurja koji dolazi u katedralu, *Novosti* 295,7, Zagreb.
4. ***(1933.b) Kako da se regulira Kaptol: Rezultati naše ankete, *Novosti*, 298, Zagreb.
5. ***(1936.a) Regulatorna osnova Kaptola. *Jutarnji list*, 25, 19, Zagreb.
6. ***(1936.b) Na Kaptolu se opet nije bitka... Tko će biti regulator Kaptola, povjesničari ili arhitekti?. *Večer*, 17, 12, Zagreb
7. Augé, M. (2001). *Nemjesta: uvod u moguću antropologiju supermoderniteta*. Naklada Društva arhitekata, građevinara i geodeta, Karlovac.
8. Benić-Hlebec, N. (1977.) Zaštita spomenika kulture na području grada Zagreba. *Arhitektura* 160/161, 84-85, Zagreb.
9. Bjažić Klarin, T. (2005). Radna grupa Zagreb - osnutak i javno djelovanje na hrvatskoj kulturnoj sceni. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 13(1 (29)), 41-51, Zagreb.
10. Bjažić Klarin, T. (2010.) Zakladni blok u Zagrebu. Urbanističke i arhitektonske odlike. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 18, 322-325, Zagreb.
11. Bjažić Klarin, T. (2016.) CIAM networking–Međunarodni kongres moderne arhitekture i hrvatski arhitekti 1950-ih godina. *Život umjetnosti*, 99 (2), 40-57, Zagreb.
12. Blau, E.; Rupnik, I. (2007.) *Project Zagreb*. Actar, Barcelona.
13. Čorak, Ž. (1981.) *U funkciji znaka: Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata*. Matica hrvatska: Zagreb.

14. Čorak, Ž. (2008.) Napomene uz natječaj za Kaptol. *Kvartal: kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj*, (3), 6-9, Zagreb.
15. Dakić, S. (1977.) Povijesno središte Zagreba u najznačajnijim poslijeratnim urbanističkim dokumentima - Kronologija i stavovi. *Arhitektura* 160/161, 86-96, Zagreb.
16. Deanović, A. et al. (1988.) *Zagrebačka katedrala*. Globus: Zagreb.
17. Dobronić, L. (1986.) Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas. Zagreb: Školska knjiga
18. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije, kutija 80/1, Stari Zagreb i regulatorna osnova, žalba prof. Petra Knolla, 09. 04. 1938.
19. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije, kutija 85, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba, Pregled natječajnih radnji.
20. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije, kutija 88/1, Vijesti Gradskog načelstva u Zagrebu, Zagreb, 10. 10. 1931.
21. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije, Kutija 86, Uredba o izvođenju regulacionog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba, 23.12.1937.
22. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije, kutija 110/5, ing. Milan Lenuci, Osnova za izgradnju pred stolnom crkvom.
23. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Kutija 86, Korespondencija Viktora Kovačića Gradskom poglavarstvu u Zagrebu.
24. Franković E. (1981). Regulatorna osnova Zagreba iz 1865. godine. *Život umjetnosti* 32, 49-61, Zagreb.

25. Galović, K. (2014.) Zagrebački Kaptol kroz prizmu povijesti hrvatske arhitekture i urbanizma XX. stoljeća (<http://kgalovic.blogspot.com/2014/10/zagrebacki-kaptol-kroz-prizmu-povijesti.html>, pregledano 31. 08.2018.)
26. Galjer, J. (1995.) XX. stoljeće na zagrebačkom Gornjem gradu: između projekta i realizacije. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 19, 133-141, Zagreb.
27. Ivančević, R.; Planić, S.; Premerl, T. (1996.) *Problemi savremene arhitekture*. Nakladništvo udruženja hrvatskih arhitekata, Zagreb.
28. Jurić, Z. (2004.) Zaštita spomenika u teorijama gradogradnje u Srednjoj Europi 1870. - 1918., *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 12(1 (27)), 1-14, Zagreb.
29. Jurić, Z. (2005.) Viktor Kovačić - Prolog u regulaciju Kaptola, 1908. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 13(1 (29)), 23-38, Zagreb.
30. Jurić, Z.; Strugar, M. (2009.) Karlo Vajda i Vjekoslav Bastl—detaljna regulacijska osnova i arhitektonski projekti tržnice na Dolcu u Zagrebu, 1925.-1927. godine. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33(33), 307-318.
31. Jurić, Z.; Strugar, M. (2011.) Karlo Vajda i Vjekoslav Bastl: Izgradnja tržnice na Dolcu u Zagrebu, 1928.-1936. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 19(1 (41)), 200-213, Zagreb.
32. Jurić, Z. (2013.) Kritička recepcija regulatorne osnove zagrebačkog Kaptola Viktora Kovačića od 1908. do 1945. godine. *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, (4.), 49-68, Zagreb.
33. Knežević, S. (ur.) (2012.) *Gjuro Szabo: O Zagrebu*. Zagreb: AGM.
34. Knoll, P. (1934.) Zagrebački Kaptol kao urbanistički problem. *Arhitektura*, 4 (2), 17-18, Ljubljana.
35. Knoll, P. (1933.) Ideologija moderne arhitekture, *Arhitektura*, 3 (2), Ljubljana.
36. Kovačić, V. (1901.) Moderna arhitektura. *Svijet*, 1, 26-28, Zagreb.

37. Laslo, A. (1984.) Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba 1930.-1931. *Čovjek i prostor*, 31 (1), 25-31, Zagreb.
38. Marinović-Uzelac, A. (1978.) *Socijalni prostor grada*. Liber, Zagreb.
39. Marinović Uzelac, A. (1984.) Atenska povelja - što je bila i što će biti, *Arhitektura - časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, br. 189/195, 24-31, Zagreb.
40. Maruševski, O. (1987.) Katedrala u vremenu i prostoru. *Život umjetnosti*, 41/42, 97-127, Zagreb.
41. Maruševski, O. (2006.) *Iz zagrebačke spomeničke baštine*. Matica hrvatska, Zagreb.
42. Mohorovičić, A. (1952.) *Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, zagreb
43. Muraj, I. (2004.) Klinika za ortopediju na Šalati u Zagrebu arhitekta Egona Steinmanna - Inauguracija hrvatske moderne. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 12, 99-108, Zagreb.
44. Planić, S. (ur.) (1932.) *Problemi savremene arhitekture*. Zagreb : [s. n.]
45. Premerl, T. (1996.) Memorija moderne. u : *Problemi savremene arhitekture (pretisak 1996., predgovor Radovan Ivančević, komentari Tomislav Premerl)*. (ur.) Ivančević, R., Zagreb. 265-271.
46. Premerl, T. (1977.) Izložbene manifestacije uz akciju SOS za baštinu za Stari Zagreb. *Čovjek i prostor* 24 (293), 9-11, Zagreb.
47. Premerl, T. (1989.) *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata: Nova Tradicija*. Nakladni zavod Matice hrvatske.
48. Radović Mahečić, D.; Štok, S. (1997.) Presedan zagrebačkog urbanizma. *Život umjetnosti*, 31 (59), 10-27, Zagreb.
49. Radović-Mahečić, D. (2007.) *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih*. Školska knjiga : Institut za povijest umjetnosti, Zagreb.

50. Schön, E. (1933.) Pitanje koje se rješava 25 godina: Kako da se regulira Kaptol? - Edo Schön, *Novosti*, 291, Zagreb.
51. Schön, E.; Kovačević, M. (1935.) *Regulacija Kaptola*. Zagreb
52. Stržić, Z. (1934.) Kaptol u smislu racionalnog urbanizma, *Arhitektura*, br. 2, god. IV, Ljubljana.
53. Szabo, G. (1914.) Nakon pada Bakačeve kule. u: Knežević, S. (ur.) *Gjuro Szabo: O Zagrebu*, Zagreb: AGM., str. 129-131.
54. Szabo, G. (1933.) Kako da se regulira Kaptol: Sve novo mora se prilagoditi starome. *Novosti*, 27 (293), 9, Zagreb.
55. Szabo, G. (1936.a) Tragedija Kaptola. u: Knežević, S. (ur.) *Gjuro Szabo: O Zagrebu*. Zagreb: AGM., str. 145-149.
56. Szabo, G. (1936.b) O Bakačevoj kuli. u: Knežević, S. (ur.) *Gjuro Szabo: O Zagrebu*, Zagreb: AGM., str.151-154.
57. Šenoa, B. (1933.) Kako da se regulira Kaptol: Zakašnjela generalna regulatorna osnova mnogo je toga pokvarila. *Novosti*, 27 (294), 10, Zagreb.
58. Šimičić, D. (2015.) Kronologija 1918. - 1961. u : *Bauhaus. Umrežavanje ideja i prakse*. (ur.) Vinterhalter, J. MSU, Zagreb. 398-405.
59. Šimpraga, S. (2011). *Zagreb, javni prostor*. Zagreb: Porfirogenet.
60. Špikić, M.; Gorup, T. (2017.) Od prevrata do nostalgije. Planiranje socijalističkog grada i zaštita historijskih ambijenata u Zagrebu od 1945. do 1962. godine. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40(40), 7-32, Zagreb.
61. Vidaković, M. (1935.) Izložba nacrtu za regulaciju Kaptola, *Novosti*, 29 (48), Zagreb.
62. Weissmann, E. (1932.) O estetici i arhitekturi. U : *Problemi savremene arhitekture*. (ur.) Planić, S., Zagreb : [s. n.]. 103-111.
63. Zemljak, I. (1934.), Regulacija Kaptola u Zagrebu, *Arhitektura*, br. 2, god IV, Ljubljana.

64. Zemljak, I. (1935.) Izložba o regulaciji Kaptola. *Revija društva Zagrepčana*, 3 (1), 57-60, Zagreb.
65. Žunić, A. ; Matuhina, N. (2012). Povijesni trgovi grada Zagreba nastali do 1918. Prostorna geneza i urbanističke odlike. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 20(1 (43)), 88-105, Zagreb.

POPIS PRILOGA

Slika 1. Natječajni projekt za uređenje Kaptola i okolice arhitekta Viktora Kovačića iz 1908. godine (<http://kgalovic.blogspot.com/>, pristup 10.09.2018.)

Slika 2. Detaljna regulacijska osnova za Dolac Karla Vajde iz 1925. godine (Jurić, Strugar 2009., 306)

Slika 3. Iz popisa riješenih osnova pristiglih na natječaj (Državni arhiv u Zagrebu, fond 10, Građevinski odjel, kutija 98, Popis riješenih spisa)

Slika 4. Osnova br. 6, *Hrvatski grb*, Kaptol — situacija (Državni arhiv u Zagrebu, fond 10, Građevinski odjel, mapa 97, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 6 Hrvatski grb)

Slika 5. Osnova br. 6, *Hrvatski grb*, fotomontaža Kaptola, pogled iz zraka (HR-DAZG-10-GO-97-Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 6 Hrvatski grb)

Slika 6. Osnova br. 15, *Metropolis*, Kaptol — situacija (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije, mapa 98, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 15 Metropolis)

Slika 7. Osnova br. 8, *Bijeli Zagreb*, katedrala s pregradnim zidom među zapadnim kulama (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije III-I, mapa 97, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 8 Bijeli Zagreb)

Slika 8. Osnova br. 8, *Bijeli Zagreb*, pogled na katedralu iz Bakačeve ulice (HR-DAZG-10-GO-97-Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 8 Bijeli Zagreb)

Slika 9. Osnova br. 8, *Bijeli Zagreb*, perspektivni prikaz novog građevnog bloka južno od nadbiskupskog dvora (HR-DAZG-10-GO-97-Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 8 Bijeli Zagreb)

Slika 10. Osnova br. 22, *Sava Krone*, Kaptol — situacija (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije III-I, mapa 99, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 22 Sava-Krone)

Slika 11. Osnova br. 22, *Sava Krone*, aksonometrijski prikaz Kaptola (HR-DAZG-10-GO-99-Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 22 Sava-Krone)

Slika 12. Osnova br. 22, *Filo*, pogled sa zapada na trg s katedralom (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije III-I, mapa 104, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 32 Filo)

Slika 13. Osnova br. 32, *Filo*, pogled na trg iz Kaptolske ulice (HR-DAZG-10-GO-104-Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 32 Filo)

Slika 14. Osnova br. 33, *So!*, aksonometrijski prikaz Kaptola (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije III-I, mapa 101, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 34 So!)

Slika 15. Osnova br. 33, *So!*, fotomontaža s prikazom vijadukta koji povezuje Kaptol i Gornji grad Kraljevskog dvorca na Tuškancu (HR-DAZG-10-GO-101-Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 34 So!)

Slika 16. Osnova br. 34, *Grad Hrvata*, perspektivni pogled na katedralu sa zapada (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije III-I, mapa 104, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 34. Grad Hrvata)

Slika 17. Osnova br. 34, *Grad Hrvata*, prijedlog uređenja dijela grada južno od pruge (HR-DAZG-10-GO-104-Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 34 Grad Hrvata)

Slika 18. Osnova br. 35, *Bijeli Zagreb II*, pogled na katedralu iz Bakačeve ulice (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije III-I, mapa 103, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 35 Bijeli Zagreb II)

Slika 19. Osnova br. 35, *Bijeli Zagreb II*, pogled na zapad s manjim trgom između Kaptola i Dolca (HR-DAZG-10-GO-103-Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 35 Bijeli Zagreb II)

Slika 20. Osnova br. 38, *Radial*, pogledi na trg pred katedralom sa zapada i istoka (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odsjek, Odsjek za regulacije III-I, mapa 104, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 38 Radial)

Slika 21. Osnova br. 38, *Radial*, situacija s vidljivim manjim popločanim trgom kojeg autor predviđa kao neku vrstu predvorja Kaptola u Bakačevoj ulici (HR-DAZG-10-GO-104-Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 38 Radial)

Slika 22. Osnova br. 44, *Jelačić*, pogled na južni dio grada iz zgrade željezničkog kolovora (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije III-I, mapa 105, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 44 Jelačić)

Slika 23. Osnova br. 51, *Einfach, klar, wirtschaftlich*, pogled na katedralu i trg sa zapada (Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, fond 10, Građevinski odjel, Odsjek za regulacije III-I, mapa 106, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 51 Einfach, klar, wirtschaftlich)

Slika 24. Osnova br. 51, *Einfach, klar, wirtschaftlich*, pogled iz Vlaške ulice s predviđenom novom zgradom i autobusnim stajalištem (HR-DAZG-10-GO-106, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 51 Einfach, klar, wirtschaftlich)

Slika 25. Osnova br. 51, *Einfach, klar, wirtschaftlich*, perspektiva na zapadni dio trga s Marijinim stupom pored novoizgrađenog bloka (HR-DAZG-10-GO-106, Natječaj za generalnu regulatornu osnovu, br. 51 Einfach, klar, wirtschaftlich)

Slika 26. Osnova br. 52, *Ultima ratio*, perspektivni prikaz (Radović-Mahečić, Štok, 1997., 25)

Slika 27. Prijedlog za regulaciju Kaptola arhitekta Zdenka Strižića objavljen u *Arhitekturi* (Strižić 1934:26)

Slika 28. Prijedlog regulacije Kaptola arhitekta Ivana Zemljaka objavljen u *Arhitekturi* (Zemljak 1934., 23)

Slika 29. Perspektivni pogled na katedralu iz Bakačeve ulice, Edo Schön i Milovan Kovačević, 1935. (<http://kgalovic.blogspot.com/>, pregledano 10.09.2018)

Slika 30. Regulatorni plan kaptola Gradskog građevnog ureda iz 1936. godine (*Jutarnji list*, 23.08.1936, 19)

SUMMARY

Following the demolition of the historic buildings, in particular the Bakač's tower, Kaptol along with its immediate environment - Dolac and Vlaška Street - had lost its distinctive heterogeneity and aura. The regulation of Kaptol and its surroundings became an important issue within the regulation of the city of Zagreb, requiring a careful attitude towards the historical urban ensemble and its ambiental values. The attempts of the regeneration of Kaptol in the first three decades of the 20th century did not come to fruition, so the International Competition for the General Regulation Plan of Zagreb in 1930-1931 was employed in solving spatial relations at Kaptol, primarily shaping the square and envisioning the approach to the square from Bakačeva Street. The competition resulted in a large number of interesting entries, which followed either the modernistic tendency, which interpolated international style into the ancient core, or a *moderate* one, which sought to reconstruct historical forms and spatial relations in a then-contemporary way. Assembling of the final decree on the regulation of Zagreb, as well as its' historic area, lasted for seven years. In that period, numerous local architects (Strižić, Zemljak, Schön and Kovačević, Bauer, Ibler...) offered their thoughts and ideas on the matter. Along with experts from other fields and the general public who attentively followed the course of events, they discussed the optimal approach. These discussions displayed two opposing views: one advocated full conservation of historic buildings and excluded the possibility of new construction, while other, led by the modernist concept of a functional city, pleaded for *the new building* that would contribute to hygiene and living conditions improvement. Great efforts notwithstanding, after the Second World War, guidelines for the regulation of Kaptol were not realized. Throughout the 2nd half of the 20th century, Kaptol was subjected to regulation for several times, but with no success nor realizations up to present day, which confirms the distinctive value of the Competition 1930-1931 regarding the treatment of historical units of the city of Zagreb.